

Δ.Π.Μ.Σ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β' : ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
ΜΑΘΗΜΑ : ΜΕΤΑΛΛΑΓΕΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΣΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ : ΒΑΪΟΥ ΝΤ., ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ Μ., ΜΑΥΡΙΔΟΥ Μ.

**Από τον καθολικό στον στρατηγικό σχεδιασμό :
η ευρωπαϊκή και η ελληνική πρακτική.**

**Το παράδειγμα του Bercy στο Παρίσι και των Ολυμπιακών
Αγώνων στην Αθήνα**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ : ΕΛΕΝΗ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΓΚΑΜΑ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2006

Από τον καθολικό στον στρατηγικό σχεδιασμό : η ευρωπαϊκή και η ελληνική πρακτική. Το παράδειγμα του Bercy στο Παρίσι και των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Πίνακας περιεχομένων	σελ. 1
A. Εισαγωγικά	σελ. 2
B. Θεωρητικό πλαίσιο : Το πέρασμα από τον καθολικό στον στρατηγικό σχεδιασμό	
• Η κρίση του καθολικού προτύπου σχεδιασμού.....	σελ. 3
• Το πέρασμα στον στρατηγικό σχεδιασμό και ο νέος ρόλος της πολεοδομίας...σελ.	6
• Η διεθνής πόλη.....	σελ. 8
Γ. Γαλλία	
• Η πορεία του Σχεδιασμού στη Γαλλία.....	σελ.11
• Στρατηγικές ανάπλασης στο Bercy.....	σελ.13
• Αποτίμηση	σελ.15
Δ. Ελλάδα	
• Οι πρώτες προσπάθειες ρύθμισης του χώρου.....	σελ.16
• Ο καθολικός σχεδιασμός στην Ελλάδα.....	σελ.17
• Ολυμπιακοί Αγώνες και Συγκυριακές Στρατηγικές	σελ.18
• Αποτίμηση	σελ.21
E. Αξιολόγηση του νέου πλαισίου ρύθμισης του χώρου.....	σελ.22
Βιβλιογραφία	σελ.24

A. Εισαγωγικά

Το θέμα της ρύθμισης του χώρου έχει απασχολήσει έντονα σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αι. τόσο τους σχετικούς επιστήμονες (πολεοδόμους, χωροτάκτες, κοινωνιολόγους, γεωγράφους κ.α.), όσο και το ίδιο το Κράτος ως κυρίαρχο φορέα εφαρμογής στο χώρο του κάθε σχεδιασμού. Είναι άλλωστε γεγονός ότι ο σχεδιασμός του χώρου έχει πολυποίκιλες συνέπειες στην οικονομική, κοινωνική αλλά και πολιτική, πολιτισμική και περιβαλλοντική ζωή του κάθε τόπου, ώστε να θεωρείται διεθνώς ένας από τους πλέον ισχυρούς και στρατηγικούς τομείς εξάρτησης του καπιταλιστικού συστήματος.

Βέβαια και αντίστροφα, το εκάστοτε οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης, συντελεί αποφασιστικά στην θεωρητική και πρακτική πορεία του σχεδιασμού. Συγκεκριμένα, στις χώρες της δύσης, το πέρασμα από το φορντικό στο μετα-φορντικό μοντέλο ανάπτυξης, συνοδεύτηκε αντίστοιχα από μια μετάβαση από τον Καθολικό σχεδιασμό και τα Ρυθμιστικά Σχέδια σε έναν πιο Στρατηγικό σχεδιασμό – χωρίς αυτό να σημαίνει την πλήρη υποκατάσταση του ενός από το άλλο. Οι διεθνείς οικονομικές εξελίξεις δηλαδή σε συνδυασμό με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, προκάλεσαν ανά τον κόσμο μια αναδιάρθρωση στους στόχους της πολεοδομίας.

Οι αλλαγές αυτές φαίνονται ιδιαίτερα έντονα στην Ευρώπη μέσα από τις μεγάλης κλίμακας αναπλάσεις περιοχών σε μεγάλες πόλεις και μητροπόλεις. Στις πόλεις δηλαδή, όπου λόγω της μεγάλης συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων γίνονται πιο εμφανείς οι οικονομικές εξελίξεις, διαπιστώνονται και οι αλλαγές στη συλλογιστική και εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδιασμού. Μια τέτοια ενδεικτική περίπτωση που βοηθά στην κατανόηση του νέου ρόλου της πολεοδομίας σήμερα αποτελεί και η ανάπλαση στην περιοχή Bercy στο Παρίσι.

Αντίστοιχα, για τα ελληνικά δεδομένα, η μόνη πρόσφατη ευκαιρία διεξαγωγής συμπερασμάτων σε αυτό το επίπεδο είναι η εμπειρία των Ολυμπιακών Αγώνων, με τις ευκαιρίες που δημιούργησε για την πραγματοποίηση μεγάλων και πρωτόγνωρων για τον τόπο πολεοδομικών επεμβάσεων.

Η συσχέτιση-αντιπαράθεση βέβαια των ελληνικών με τα ευρωπαϊκά δεδομένα είναι αναπόφευκτη αλλά και απαραίτητη για έναν αντικειμενικότερο απολογισμό των πρακτικών που ακολουθήθηκαν στη χώρα μας κατά τη μοναδική αυτή συγκυρία των Αγώνων και για μία συνολικότερη άποψη επί των σύγχρονων εξελίξεων στον τομέα της ρύθμισης του χώρου.

B. Θεωρητικό πλαίσιο : Το πέρασμα από τον καθολικό στον στρατηγικό σχεδιασμό

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός είναι από τις πολυπλοκότερες μορφές σχεδιασμού που υπάρχουν. Παρόλα αυτά διέπεται και αυτός από ορισμένες βασικές αρχές, που χαρακτηρίζουν το σχεδιασμό γενικά ως ιδιαίτερη λογική διαδικασία, πέρα από το συγκεκριμένο αντικείμενο που σχεδιάζεται σε κάθε περίπτωση¹. Αν και ιστορικά ο χαρακτήρας της πολεοδομικής επέμβασης ήταν είτε άκαμπτα καθοριστικός, είτε εντελώς αυθόρμητος και ανοργάνωτος, με την αύξηση του μεγέθους και των προβλημάτων των πόλεων και με την παράλληλη πρόοδο των κοινωνικών και οικονομικών επιστημών και την εξέλιξη των ιδεών για την πόλη γενικότερα, ο πολεοδομικός σχεδιασμός, άρχισε να γίνεται αντικείμενο πολύ πιο σύνθετων μελετών.

Η άσκηση της πολεοδομίας δηλαδή σήμερα, επηρεάζεται από ένα πλήθος παράγοντες που δεν είναι στη στενή έννοια πολεοδομικοί, αν και η σχέση τους με την πολεοδομική οργάνωση είναι άμεση. Γι' αυτό και κατά τη διάρκεια του προηγούμενου, πλούσιου σε ανακατατάξεις, αιώνα, η πολεοδομία ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό τις εκάστοτε εξελίξεις που την επηρεάζουν στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.

• Η κρίση του καθολικού προτύπου σχεδιασμού

Ήδη από τον 19^ο αι. υπάρχει έντονος προβληματισμός για την διευθέτηση των προβλημάτων της πόλης που προκύπτουν κυρίως λόγω της έντονης εκβιομηχάνισης. Η αντιμετώπιση πρωτόγνωρων καταστάσεων για την εποχή, όπως η μαζική εξαθλίωση των (νέων) εργατικών τάξεων λόγω γειτνίασης του χώρου κατοικίας τους με τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, η εγκατάλειψη των παλιών κέντρων των πόλεων και η συνεπακόλουθη επέκτασή τους, οι έντονες χωρικές ανισότητες που δημιουργούνται, αποτελούν μερικά από τα θέματα που έπρεπε επειγόντως να αντιμετωπιστούν.

Με την αναγνώριση της πολεοδομίας ως ξεχωριστής επιστήμης στις αρχές του 20^{ου} αι. και την επικράτηση των νεωτερικών αντιλήψεων μέσω του μοντέρνου κινήματος τόσο στην αρχιτεκτονική όσο και στην πολεοδομία κατά τον μεσοπόλεμο, γίνονται μεγάλα βήματα προς τη συγκρότηση ενός κυρίαρχου λόγου για την πόλη. Στα θέματα σχεδιασμού επικρατεί η αντίληψη της ορθολογικοποίησης της πόλης με κύρια χαρακτηριστικά το διαχωρισμό των λειτουργιών και την αύξηση του ελεύθερου χώρου εντός των πόλεων μέσω της ελαχιστοποίησης της έκτασης του χώρου των κτισμάτων.

Έχοντας ως έναυσμα την νεωτερική-ορθολογική αντιμετώπιση της οργάνωσης του χώρου, οι πρώτες ρυθμιστικές προσπάθειες αφορούν μια τομεακή αντιμετώπιση των προβλημάτων της πόλης. Θέματα όπως το κυκλοφοριακό, η ανάπτυξη του τουρισμού, η χωροθέτηση των βιομηχανιών κτλ. εξετάζονται απομονωμένα από το σύνολο της πόλης ή της χώρας που αφορούν, με συνέπεια τη μειωμένη απόδοση αυτού του είδους του σχεδιασμού. Στη συνέχεια, η επόμενη λύση που δόθηκε σε αντιπαράθεση με τη μονομερή αντίληψη του τομεακού σχεδιασμού ήταν ο παράλληλος σχεδιασμός. Κι εδώ όμως, παρότι επιχειρήθηκε ο συνδυασμός των επιμέρους τομεακών σχεδίων σε ένα ενιαίο ρυθμιστικό πλάνο, η εκ των υστέρων προσπάθεια συρραφής των επιμέρους στοιχείων σε ένα σύνολο ήταν μακριά από την πραγματικότητα της αλληλεξάρτησης και αλληλοεπιρροής των τομέων μεταξύ τους, ενώ ουσιαστικά έλειπε ένα ουσιαστικό συνδετικό στοιχείο ανάμεσα στις επιμέρους προσεγγίσεις.

¹ Αραβαντινός, 1997, σελ. 53

Στη θέση του παράλληλου σχεδιασμού, το πρότυπο σχεδιασμού που εμφανίστηκε μεταπολεμικά και συνεχίζει μέχρι τις μέρες μας να αποτελεί τη βάση των περισσότερων προσπαθειών ρύθμισης του χώρου, είναι ο λεγόμενος **Καθολικός Σχεδιασμός** ο οποίος εκφράζεται στην πράξη με τα Ρυθμιστικά Σχέδια (master plans). Ο καθολικός σχεδιασμός βασίζεται στην αναγνώριση της ενότητας κάθε περιοχής μελέτης σαν σύνολο και των πολλαπλών αλληλεξαρτήσεων ανάμεσα στα στοιχεία της².

Στην ουσία του το πρότυπο του καθολικού σχεδιασμού δεν περιορίζεται στη συνδυασμένη θεώρηση της χωρικής οργάνωσης των διαφόρων πολεοδομικών λειτουργιών, αλλά επεκτείνεται στους κοινωνικούς, οικονομικούς, θεσμικούς κλπ. παράγοντες που ενδεχόμενα έχουν αντίκτυπο στην πολεοδομική οργάνωση (καθολική θεώρηση). Η καθολικότητα αυτή αναφέρεται και στο χρόνο, δηλαδή στην καθημερινή εξέλιξη της περιοχής μελέτης προς το μέλλον, αλλά και στην καθολική («κοινή») ωφέλεια της κοινωνίας ως αποτέλεσμα του σχεδιασμού.

Στην πράξη, τα κύρια χαρακτηριστικά του καθολικού μοντέλου είναι η ανάλυση της διαδικασίας του σχεδιασμού σε ορισμένες αυστηρά προκαθορισμένες φάσεις (περιγραφή συστήματος, διατύπωση προβλήματος, διαμόρφωση εναλλακτικών λύσεων, επιλογή καλύτερης λύσης, εφαρμογή και παρακολούθηση) και η βασική θεωρητική παραδοχή ότι όλα τα στοιχεία που απαρτίζουν την πόλη είναι αλληλένδετα μεταξύ τους και επομένως πρέπει να εξετάζονται συνδυασμένα³. Οργανωτικά, παραδοσιακά στον καθολικό σχεδιασμό είναι κυρίαρχος ο ρόλος του κράτους ως φορέα τόσο σύνταξης της εκάστοτε μελέτης, όσο και πραγματοποίησής της.

Άλλωστε, μετά την οικονομική κρίση του '29 εμφανίστηκε ως κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης το κεϋνσιανό, σύμφωνα με το οποίο η οικονομία θα πρέπει να στηρίζεται άμεσα στην ισχυρή παρέμβαση του κράτους. Αυτός ο κρατικός συγκεντρωτισμός σήμαινε και γενικότερα την ενδυνάμωση του ρόλου του κράτους όχι μόνο σε θέματα άμεσης οικονομικής φύσεως, αλλά έμμεσης, όπως είναι ο πολεοδομικός σχεδιασμός.

Ιστορικά, η λογική του καθολικού φυσικού σχεδιασμού διαμορφώθηκε αρχικά σαν συστηματοποιημένη μεθοδολογία κυρίως Βρετανία και πρωτοεφαρμόστηκε στα κράτη της Δυτικής Ευρώπης κατά τη μεταπολεμική φάση της οικονομικής ανασυγκρότησης και μαζικής ανοικοδόμησης από τις καταστροφές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι η εποχή της νέας βιομηχανικής επανάστασης και της ταχύτατης συσσώρευσης πληθυσμών και απασχόλησης στα αστικά κέντρα. Για να καλυφθούν οι νέες ανάγκες στέγασης, το ισχυρό τότε κράτος πρόνοιας των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων, εφάρμοσε (ή προσπάθησε να εφαρμόσει) τις αρχές του καθολικού σχεδιασμού μέσω προγραμμάτων οργανωμένης δόμησης μεγάλης κλίμακας και μέσω Ρυθμιστικών Σχεδίων που προσδιόριζαν τις χρήσεις γης σε όλη την έκταση των πόλεων. Το πρότυπο αυτό του σχεδιασμού αποτέλεσε τη βάση για τις επίσημες κρατικές πολεοδομικές αρχές ρύθμισης του χώρου ακόμα και σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όπως η Ελλάδα, με έναν περισσότερο ελαστικό και μικρότερης κλίμακας σχεδιασμό.

Όμως, παρόλη την αναγνώριση και ευρύτατη διάδοση της ιδέας του καθολικού σχεδιασμού, τα αποτελέσματα των μεγάλων μεταπολεμικών αναπλάσεων στο χώρο και κυρίως την κοινωνία των πόλεων, δεν άργησαν από αρκετά νωρίς να προκαλέσουν την κριτική εναντίον των βασικών παραδοχών της καθολικής θεώρησης.

Τα προγράμματα οργανωμένης δόμησης με σκοπό τη στέγαση των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων των μεγαλουπόλεων στις περισσότερες περιπτώσεις προκάλεσαν

² Αραβαντινός, 1997, σελ. 57

³ Αραβαντινός, 1997, σελ. 83

έντονο κοινωνικό διαχωρισμό λόγω της συγκέντρωσης μόνο οικονομικά ασθενέστερων πληθυσμών, σε συγκροτήματα αμιγούς κατοικίας εκτός της κυρίως πόλης, με ελάχιστες δραστηριότητες και ζωή. Ο αντι-κοινωνικός χαρακτήρας αυτών των αναπλάσεων οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η πολεοδομική πρακτική δρα σαν αναπαραγωγικός μηχανισμός ανακατανομής της οικονομικής ανισότητας και της κοινωνικής αδικίας⁴. Μαζί με την παντοδυναμία του ορθολογισμού εισάγεται και η νομιμοποίηση του αποκλεισμού ευρέων ομάδων που δεν κατευθύνονται προς την τελειότητα (Michel Foucault).

Άλλο ένα κατηγορητήριο κατά του καθολικού σχεδιασμού αφορά και την ιδεολογική πλευρά περί «κοινού συμφέροντος» που πρόσβευε το αξιολογικό πλαίσιο κάθε μελέτης. Πολλοί υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει «κοινό συμφέρον» στην πόλη, αλλά μόνο τα συμφέροντα της μιας ή της άλλης κοινωνικής ομάδας και ότι ο καθολικός σχεδιασμός ουσιαστικά αντικατοπτρίζει τις θέσεις της άρχουσας τάξης. Με αυτή την οπτική, ο δημόσιος τομέας (ως φορέας αυτού του σχεδιασμού) θεωρείται σαν ένας μηχανισμός για την οργάνωση των συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων με ιδιαίτερη εύνοια στο ηγεμονικό τους τμήμα, με αποτέλεσμα να αναπαράγεται τελικά η κυρίαρχη οικονομικά/πολιτικά τάξη και να διαιωνίζονται τα αστικά πρότυπα, κλείνοντας το δρόμο σε οποιαδήποτε ουσιαστική μεταβολή. Σ' αυτά τα πλαίσια θίγεται και το θέμα του έντονου παρεμβατισμού του κράτους.

Σε πιο θεωρητικό επίπεδο, υπάρχουν και παρατηρήσεις σχετικά με την εύκολη παράκαμψη των δυναμικών φαινομένων της πόλης μέσω μιας απλοποιημένης γραμμικής αντίληψης της ανάπτυξης. Ο καθολικός σχεδιασμός δηλαδή με την υπερβολικά τεχνική μεθοδολογία του, δε λαμβάνει υπόψη τη ρευστότητα των μηχανισμών της πόλης (πχ. αναστροφές τάσεις), μένοντας στην επιφάνεια των πραγμάτων. Επιπλέον, ο ίδιος ο καθολικός χαρακτήρας του εκ των πραγμάτων δεν επιτρέπει την (ουτοπική) πραγματοποίηση όλων των επιμέρους στόχων όλων των εμπλεκόμενων τομέων, με αποτέλεσμα να μην είναι εφαρμόσιμα όλα όσα σχεδιάζονται, εξ' ου και ο εμπειρισμός που παρατηρείται στην εφαρμογή των περισσότερων ρυθμιστικών σχεδίων.

Δεν ήταν όμως μόνο οι ιδεολογικές, θεωρητικές ή τεχνικές «προβληματικές» πτυχές του καθολικού προτύπου που συντέλεσαν στην κρίση του ως κυρίαρχο μοντέλο σχεδιασμού, αλλά και οι κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις, που επηρεάζουν πάντα άμεσα τη συλλογιστική του πολεοδομικού σχεδιασμού.

Το κενσσιανό μαζί με το φορντικό μοντέλο παραγωγής (μαζική εν σειρά παραγωγή και κλειστό αναδιανεμητικό κύκλωμα οικονομικής δραστηριότητας βασισμένο στη βιομηχανία) που παραμένουν κυρίαρχα το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα, ουσιαστικά στηρίζουν το καθολικό μοντέλο σχεδιασμού, αφού βασίζονται και αυτά σε κλειστά και άκαμπτα συστήματα ανάπτυξης όπου ο παρεμβατισμός του δημοσίου τομέα θεωρούνταν απαραίτητος ως εξισορροπητικός πόλος ως προς τις εγγενείς αστάθειες του καπιταλιστικού συστήματος.

Με την πάροδο του χρόνου όμως, οι αυξημένοι μεταπολεμικοί ρυθμοί ανόδου του επιπέδου ζωής αρχίζουν να πέφτουν, παράλληλα με την ύφεση στην οικονομία των δυτικών χωρών. Έτσι, με την ενεργειακή κρίση του '70, τις τάσεις αποβιομηχάνισης των εκσυγχρονισμένων χωρών και με την έντονη εμφάνιση του νεοφιλελευθερισμού στο πολιτικό προσκήνιο το '80, το πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης αρχίζει να αλλάζει, επιβάλλοντας και νέες αντιλήψεις στην προσέγγιση του σχεδιασμού.

⁴ Καρύδης, 1991, σελ. 239

- **Το πέρασμα στον στρατηγικό σχεδιασμό και ο νέος ρόλος της πολεοδομίας**

Οι συνέπειες της γενικότερης οικονομικής κρίσης είναι παραπάνω από εμφανείς στη ζωή των μεγαλουπόλεων. Η νέα αυτή μεταβατική φάση στην ιστορία της δύσης σηματοδοτείται από τα συμπτώματα της παραγωγικής και τεχνολογικής αναδιάρθρωσης, την κρίση των παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων, την τριτογενοποίηση, την κατάρρευση του κράτους πρόνοιας στο όνομα του φιλελευθερισμού, καθώς και την εκρηκτική ανεργία και τα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης, με τις συνεπακόλουθες έντονες κοινωνικές αντιθέσεις που αυτά δημιουργούν στο χώρο της πόλης.

Το οικονομικό σύστημα προκειμένου να αντιμετωπίσει την κρίση, ανασυντάσσεται, αρχίζει να χάνει τον προηγούμενο ανελαστικό χαρακτήρα του και γίνεται πιο δυναμικό, με την ευέλικτη εξειδίκευση να αντικαθιστά την μαζική παραγωγή. Οι οικονομίες των χωρών ανοίγουν μέσω των μηχανισμών της παγκοσμιοποίησης, ενώ στον πολιτικό χώρο προωθείται η ανταγωνιστικότητα, η επιχειρηματικότητα, η καινοτομία, όπως και η νεοφιλελεύθερη τακτική της αποσπασματικότητας στο όνομα της ευελιξίας. Έτσι, περνάμε από το προηγούμενο φορντικό σε ένα μετα-φορντικό μοντέλο ανάπτυξης, με το κράτος να χάνει τη κυρίαρχη θέση του στην εθνική οικονομία, να αναπροσαρμόζει τους οργανωτικούς μηχανισμούς του και εν τέλει να προχωρά σε συνεργασίες με τον ιδιωτικό τομέα, σε πλήρη αντίθεση με τις «παραδοσιακές» τακτικές του.

Παράλληλα βέβαια με αυτές τις οικονομικές-πολιτικές ανακατατάξεις, αλλάζει και ο ρόλος της πόλης καθώς αναγκάζεται να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Η παγκοσμιοποίηση του οικονομικού συστήματος έχει προκαλέσει πρωτοφανή φαινόμενα οικονομικού ανταγωνισμού και έχει δημιουργήσει ένα παγκόσμιο πλέγμα οικονομικών εξαρτήσεων μέσα από το οποίο κάθε μητρόπολη αναζητά το στίγμα για την επιβίωσή της⁵. Οι πόλεις αποσυνδέονται από τις ιεραρχίες τη εθνικής επικράτειας και αναλαμβάνουν ένα νέο πρωταγωνιστικό ρόλο, ως κόμβοι των δικτύων οργάνωσης του παγκόσμιου συστήματος, εγκαινιάζοντας μια νέα σχέση αλληλεπίδρασης του παγκόσμιου με το τοπικό⁶. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, η κάθε πόλη προσπαθεί να πείσει ότι πληρεί κάποιες προϋποθέσεις καταλληλότητας, τόσο ως άρτιο επιχειρηματικό περιβάλλον, αλλά και ως ευχάριστο, ασφαλές και συνάμα συναρπαστικό μέρος για κατοίκους και επισκέπτες⁷.

Κυριαρχεί δηλαδή η αντίληψη ότι ενισχύοντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ισχυρών, μητροπολιτικών περιοχών, θα προκύψουν πολλαπλασιαστικά οφέλη για το σύνολο της κοινωνίας και της επικράτειας. Αυτή η θεώρηση που στην ουσία στηρίζει το χωρικό ανταγωνισμό, ισοδυναμεί με στροφή 180 μοιρών από τις πεποιθήσεις οι οποίες αποτέλεσαν τις καθοδηγητικές αρχές της συλλογιστικής του σχεδιασμού για δεκαετίες, όπως αυτές της ισόρροπης ανάπτυξης, της υποστήριξης των αδύναμων περιοχών, της άρσης των ανισοτήτων και της αποκέντρωσης, κάτι το οποίο μεταφράζεται σε κρίση ταυτότητας για το σχεδιασμό⁸.

Στο πλαίσιο όλων αυτών των αλλαγών κλήθηκε να ανταποκριθεί ο σχεδιασμός ως μείζον εργαλείο της αστικής ανάπτυξης. Οι νέες προσεγγίσεις σχετικά με τη μεθοδολογία μελέτης και ρύθμισης του χώρου οφείλουν να είναι ευέλικτες και κατάλληλες να απορροφήσουν τις ταχύτερες αλλαγές που συντελούνται παγκοσμίως, αποκτώντας περισσότερο στρατηγικό και σφαιρικό χαρακτήρα.

Γενικό χαρακτηριστικό των κατευθύνσεων που διατυπώθηκαν στα πλαίσια των νέων δεδομένων ως εναλλακτικές του καθολικού προτύπου, ήταν η υιοθέτηση της ιδέας του

⁵ Γεράρδη, 1996, σελ. 38

⁶ Παγώνης, 2005, σελ. 36

⁷ Kearns, Philo, 1993

⁸ Παγώνης, 2005, σελ. 38

«ανοικτού σχεδιασμού». Το πλήθος των νέων μεθοδολογιών που ακολούθησε, χωρίς να είναι τεκμηριωμένες με την πληρότητα του καθολικού μοντέλου, χαρακτηρίζονται από κάποια κοινά βασικά χαρακτηριστικά. Κατά πρώτον, θεωρούν ότι η διαδικασία του σχεδιασμού δεν τείνει προς κάποια προκαθορισμένη τελική κατάσταση, αλλά διαμορφώνει νέες κατευθύνσεις συνεχώς, με κάθε νέο δεδομένο που παρουσιάζεται όσο περνά ο χρόνος. Κατά δεύτερον, επιτρέπουν τη συμμετοχή ενός ευρύτερου φάσματος ενδιαφερομένων κατά τη διαμόρφωση και προώθηση της διαδικασίας του σχεδιασμού και δεν περιορίζονται σε έναν κλειστό κύκλο ειδικών και γραφειοκρατών.

Από αυτές τις αρχές προέκυψαν μεθοδολογίες όπως η μικτή ανίχνευση (mixed scanning), οι αποσπασματικές μικροβελτιώσεις (desjoined incrementation), η αστική διαχείριση (urban management), ο εταιρικός σχεδιασμός (corporate planning), ο συμμετοχικός σχεδιασμός (participatory planning), ο συνηγορικός σχεδιασμός (advocacy planning), η αυτοβοήθεια (self-help), οι διαπραγματεύσεις και οι μεσολαβήσεις (negotiation and mediation)⁹. Αυτές βέβαια οι εξελίξεις στον πολεοδομικό σχεδιασμό περισσότερο συμπληρώνουν και κατευθύνουν το καθολικό πρότυπο σχεδιασμού παρά το αναιρούν.

Η γεφύρωση τελικά των παραπάνω νεότερων εναλλακτικών μορφών σχεδιασμού με τις ρυθμιστικές μελέτες καθολικής θεώρησης έγινε με την έννοια του **Στρατηγικού Σχεδιασμού** (strategic planning), η οποία περιλαμβάνει τόσο την πολιτική, τεχνοκρατική, επιχειρησιακή, επιχειρηματική, οικονομική διάσταση όσο και το στοιχείο της εφικτότητας. Αυτό το πλαίσιο εφαρμογής της πολεοδομικής στρατηγικής, εκτός από πολύπλοκο είναι και γρήγορα μεταβαλλόμενο, σε αντιστοιχία με τις γρήγορες μεταβολές στην οικονομία, την τεχνολογία, την οργάνωση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Ταυτόχρονα επιτρέπει την επιλογή της κατάλληλης σε κάθε περίπτωση μεθοδολογία χειρισμού ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και δεδομένα της κάθε πόλης ή περιοχής μελέτης εν γένει. Κριτήριο για την επιλογή μεταξύ διαφορετικών εναλλακτικών μορφών παρέμβασης / δράσης είναι το κατά πόσο συμβάλλουν στην υλοποίηση της στρατηγικής και όχι το κατά ποσό ακολουθούν προδιαγεγραμμένες ιεραρχίες και νόρμες¹⁰.

Η υλοποίηση, επομένως, της στρατηγικής περνάει μέσα από ένα πολύπλοκο πλέγμα αφ' ενός επιτελικότητας, δηλαδή διαμόρφωσης κατευθύνσεων – πλαισίων του σχεδιασμού κλπ., και αφ' ετέρου, εφαρμογής του σχεδιασμού μέσα από συνεργασίες, πρωτοβουλίες κλπ. Ο στρατηγικός σχεδιασμός δηλαδή αποτελεί περισσότερο ένα κατευθυντήριο, συνοδευτικό και συμβουλευτικό πλαίσιο εφαρμογής, ένα σχέδιο δράσης (action plan) παρά ένα σχέδιο που να υπαγορεύει τη δράση (plan to regulate action)¹¹ με μια αυστηρά καθορισμένη μεθοδολογία.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του στρατηγικού χαρακτήρα που κατευθύνουν τα που διαφοροποιούνται από τις αρχικές κατευθύνσεις της καθολικότητας είναι τα εξής¹²:

– Υπερβαίνεται ο αμιγώς δημόσιος χαρακτήρας της παρέμβασης. Επομένως απομακρυνόμαστε από μια παλαιότερη σχηματική λογική, όπου για την υλοποίηση της στρατηγικής το κεντρικό κράτος όφειλε να δίνει «εντολές», με πλήθος από αυστηρά καθορισμένες νόρμες, στους αμέσως κατώτερους φορείς, εκείνοι όφειλαν να δίνουν εντολές στους αμέσως κατώτερους, κ.ο.κ. Θεωρείται δεδομένη πλέον η έντονη διεύθυνση του ιδιωτικού τομέα στις πολεοδομικές παρεμβάσεις, κάτι που αντανακλάται στις συνεχείς συνεργασίες μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Η παρέμβαση του κράτους γίνεται κυρίως σε επίπεδο συντονισμού και ελέγχου του πλήθους των φορέων που συμμετέχουν

⁹ Αραβαντινός, 1997, σελ. 86-91

¹⁰ Αγγελίδης, 2000, σελ. 209

¹¹ Castells & Borja, 1997

¹² Παγώνης, 2005, σελ. 33

στην παρέμβαση, εξυπηρετώντας την ομαλή αναπαραγωγή των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής πέρα και πάνω από επί μέρους συμφέροντα και επιδιώξεις¹³. Επιπλέον η δράση του κράτους είναι απαραίτητη για την παροχή κατάλληλων υποδομών και θέσπιση θεσμών ευνοϊκών για τη δράση του ιδιωτικού κεφαλαίου¹⁴.

– Αναγνωρίζεται το ανέφικτο της καθολικότητας στην πραγματοποίηση όλων των θεωρητικών στόχων. Απομονώνονται κάποια σημεία κλειδιά τα οποία είναι στρατηγικής σημασίας ως προς τη συνολική ανάπτυξη της πόλης και εκεί εστιάζεται η επέμβαση. Αν και αυτή η τακτική θυμίζει την αποσπασματικότητα των νεοφιλελεύθερων προσεγγίσεων, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αντικαθιστά τις αρχές των ρυθμιστικών σχεδίων, αλλά τις συμπληρώνει, δίνοντάς τους νέες προτεραιότητες ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του παγκοσμιοποιημένου κόσμου.

– Υιοθετείται ένας πιο επιχειρησιακός χαρακτήρας στο οργανωτικό επίπεδο, με την έννοια του περάσματος από τις διαδικασίες στη δράση. Τα στρατηγικά σχέδια δηλαδή, δεν είναι δεσμευτικά αλλά συμβουλευτικά και σκοπεύουν στην καθοδήγηση και όχι στον καθορισμό της δράσης. Σκοπός δεν είναι η παραγωγή ενός σχεδίου αλλά η κατασκευή μηχανισμών συναίνεσης ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς. Σ' αυτή την κατεύθυνση της «μελέτης υπό διαπραγμάτευση» (projet negocié), ορισμένες μορφές εργασίας και εκπόνησης μελετών, όπως ή πρόσκληση ειδικών συμβούλων, οι διαγωνισμοί με πρόσκληση και τα σχεδιαστικά σεμινάρια και εργαστήρια, μοιάζουν να είναι πιο αποτελεσματικές από την εκπόνηση μελετών στα γραφεία των τεχνικών ή την αφ' υψηλού χάραξη κάποιων επεμβάσεων¹⁵.

Σ' αυτό το πλαίσιο, περιορίζεται η παλαιότερη πρακτική να εντάσσονται στα Πολεοδομικά/Χωροταξικά Σχέδια πολλά μεγέθη ως στόχοι προς επίτευξη στο χρονικό ορίζοντα αναφοράς των Σχεδίων (πχ. μια πενταετία). Από την άλλη πλευρά, δίνεται έμφαση στην συνεχή αναπροσαρμογή των Σχεδίων εφαρμογής. Γι' αυτό και αποδίδεται όλο και μεγαλύτερη σημασία στη δημιουργία μηχανισμών παρακολούθησης και ανάλυσης των εξελίξεων. Στο ίδιο πνεύμα θεωρείται περισσότερο σκόπιμο να διαμορφώνονται στα υψηλότερα επίπεδα σχεδιασμού Πλαίσια Κατευθύνσεων αντί για λεπτομερή Πολεοδομικά / Χωροταξικά Σχέδια¹⁶.

• Η διεθνής πόλη

Η αλλαγή αυτή του ρόλου της πολεοδομίας τις τελευταίες δεκαετίες συμβαδίζει όπως έχει ήδη αναφερθεί με τη δημιουργία ενός προτύπου επιχειρηματικής, παγκοσμιοποιημένης πόλης. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός της «ευέλικτης» πόλης διαφέρει από αυτόν της «λειτουργικής». Η πόλη δε γίνεται αντιληπτή ως μια μεγάλη παραγωγική μηχανή, οι οικονομίες κλίμακας δεν προκύπτουν μέσα από την ιεραρχική ενσωμάτωση στις μεγάλες μονάδες και εταιρίες, αλλά μέσα από την αντιπαράθεση εξωτερικών οικονομιών που συνδέονται με την πόλη. Περισσότερο από παραδοσιακά ιεραρχημένες αστικές δομές, αναφερόμαστε σε αστικά δίκτυα και χώρους διαμεσολάβησης που διαμορφώνουν μια νέα εδαφική πραγματικότητα¹⁷.

Οι προϋποθέσεις «καταλληλότητάς» ώστε να αποτελέσει η σύγχρονη μητρόπολη ελκυστικό προορισμό επενδύσεων καλούνται να καλυφθούν σε μεγάλο βαθμό από τον

¹³ Καρύδης, 1991, σελ. 236

¹⁴ Βαΐου, Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2004, σελ. 16

¹⁵ Σημαιοφορίδης, 2000, σελ. 242

¹⁶ Αγγελίδης, 2000, σελ. 210

¹⁷ Σημαιοφορίδης, 2000, σελ. 241

πολεοδομικό σχεδιασμό. Πιο συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά-στρατηγικές που προωθούν την πόλη σε μια νέα θέση στον παγκόσμιο χάρτη και που ήδη από τη δεκαετία του '90 κυριαρχούν στις αστικές αναπλάσεις, είναι συνοπτικά τα εξής¹⁸:

- Η βελτίωση των υποδομών (δίκτυα μεταφορών και τηλεπικοινωνιών, υποδομές αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων).
- Η παροχή κινήτρων και εγκατάσταση απαραίτητων υπηρεσιών (χρηματιστηριακές υπηρεσίες κ.α.) για την πραγματοποίηση επενδύσεων.
- Η βελτίωση της εικόνας της πόλης ως ελκυστικού περιβάλλοντος εργασίας, διαβίωσης και αναψυχής.
- Η βελτίωση της προσβασιμότητας (πχ. για άτομα με ειδικές ανάγκες) και της πληροφόρησης προς τα έξω.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, λοιπόν, οι σύγχρονες πόλεις καταφεύγουν σε διάφορες τακτικές όπως η δημιουργία νέων αυτοκινητοδρόμων που να ενώνουν πχ. απευθείας διεθνή αεροδρόμια με επιχειρηματικά κέντρα, παρακάμπτοντας ενδιάμεσες περιοχές, η κατασκευή επιχειρηματικών και επιστημονικών πάρκων, οι αναπλάσεις «εξευγενισμού» της πόλης για τη δημιουργία ευχάριστων και ασφαλών συνθηκών εργασίας και διαβίωσης, η κατασκευή θεαματικών αρχιτεκτονικών έργων, θεματικών πάρκων κτλ. ως συνεισφορά στην εικόνα της πόλης, η προσέλκυση μεγάλων διεθνών γεγονότων, η ανάπτυξη των ακινήτων κ.α. Άμεση χωρική συνέπεια είναι η «δικτυακή» ανάπτυξη της πόλης, με επιμέρους κέντρα χωρίς αυτοοργάνωση, συνιστώντας ένα ετερογενές και συχνά αποσπασματικό τοπίο, ένα «μέγα-τοπίο-patchwork»¹⁹, η διαμόρφωση του οποίου εξαρτάται πλήρως από τη χωροθέτηση των επενδύσιμων κεφαλαίων. Μιλάμε λοιπόν για μία μετάβαση από τις πολιτικές της «νέας αστικότητας» και της «μετάστασης» (δηλαδή, της διασποράς δράσεων μικρής κλίμακας στον δημόσιο χώρο της υφιστάμενης πόλης, τόσο στο αστικό κέντρο όσο και στην περιφέρεια), στην πολιτική των μεγάλων επεμβάσεων υποδομής²⁰.

Η νέα στρατηγική δηλαδή των σύγχρονων πόλεων προκειμένου να κερδίσουν αναγνώριση και συγκριτικό πλεονέκτημα στα πλαίσια της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, είναι η προσέλκυση καταναλωτικών δραστηριοτήτων, που βασίζονται κυρίως στην ψυχαγωγία, τη διασκέδαση, τον τουρισμό, τα σπορ, αλλά και στον πολιτισμό και το περιβάλλον του κάθε τόπου. Το καταναλωτικό αυτό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης προϋποθέτει στρατηγικές αντίστοιχες των επιχειρηματικών κέντρων, και συνεπώς ευνοείται από «αναπτυξιακές συνταγές» όπως είναι τα αθλητικά κέντρα, μεγάλα εμπορικά κέντρα, μουσεία διεθνούς εμβέλειας και οι μεγάλες διοργανώσεις (πχ. Ολυμπιακοί Αγώνες κ.α.), που καταφέρνουν να συνδέουν την τουριστική ανάπτυξη με την προώθηση (marketing) τη ίδιας της πόλης²¹.

Η προώθηση αυτού του λεγόμενου city marketing περνά αναγκαστικά μέσα από τη σύμπραξη κρατικών και ιδιωτικών φορέων και φυσικά από την εισροή του μεγάλου τόσο εμπορικού όσο κτηματικού κεφαλαίου στις μεγάλες αναπλάσεις, ώστε να εξασφαλιστεί η επιτυχία τους. Το εμπορικό κεφάλαιο από τη μία, παρεμβαίνει στην μετατροπή των εμπορευμάτων σε χρήμα, ενώ το κτηματικό κεφάλαιο από την άλλη, ασχολείται ειδικά με τη χωρική οργάνωση των εμπορικών, χρηματιστηριακών και διοικητικών δραστηριοτήτων προκειμένου να αυξήσει την αποδοτικότητά τους, να διευκολύνει την κυκλοφορία των αντίστοιχων ομάδων κεφαλαίου και να μειώσει τα έμμεσα κόστη της καπιταλιστικής

¹⁸ Παγώνης, 2005, σελ. 27

¹⁹ Αττάρι, Πολύζος, 2004, σελ. 3

²⁰ Σημαιοφορίδης, 2000, σελ. 241

²¹ Λαϊνά, 2003, σελ. 60

παραγωγής²². Και στις δύο περιπτώσεις ουσιαστικά σκοπός είναι η ελαχιστοποίηση του χρόνου κυκλοφορίας του κεφαλαίου, ώστε να αυξηθούν τα κέρδη, κάτι που αφορά άμεσα το χωρικό σχεδιασμό.

Ως απόρροια λοιπόν των αναγκών του κεφαλαίου, εμφανίζονται και αντίστοιχες τακτικές σχεδιασμού. Η γεωγραφική συγκέντρωση εμπορικών μονάδων, η ευκολία προσπέλασης, η γειννίαση εμπορικών κέντρων με περιοχές κατοικίας είναι κάποιες από τις αρχές που θεωρούνται πλέον δεδομένες για κάθε αστική παρέμβαση. Ακόμα και η κατασκευή χώρου κατοικιών σε μία ανάπλαση αποτελεί στρατηγική κίνηση, ως πηγή κέρδους, αφού συσχετιζόμενη με την κατασκευή εμπορικών και γραφειακών χώρων εξυπηρετεί στη μείωση του χρόνου μετακίνησης του κεφαλαίου. Ακόμα, σε μια επέμβαση, η χωροθέτηση των δραστηριοτήτων και των χρήσεων γης -που αφορά άμεσα το σχεδιασμό-, έχει πάντα να κάνει με το θέμα της γαιοπροσόδου, δεδομένου ότι πολλές φορές δεν ενδιαφέρει μόνο η χωρική συσχέτιση των λειτουργιών εντός της κάθε ανάπλασης, αλλά και η συσχέτιση με λειτουργίες γειτονικές του υπό ανάπλαση χώρου (διαφορική γαιοπρόσδοος)²³.

Γίνεται λοιπόν σαφές πως μέσα στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και της «αναβάθμισης» του ρόλου της πόλης, τα παραπάνω φαινόμενα ρύθμισης του χώρου από το κεφάλαιο, γίνονται ολοένα και πιο αισθητά στη σύγχρονη πραγματικότητα, προβληματίζοντας ως προς το νέο υποκείμενο του πολεοδομικού σχεδιασμού.

Ο προβληματισμός αυτός θα τεθεί μετά τη διαπίστωση των παραπάνω φαινομένων παγκοσμιοποίησης μέσα από το παράδειγμα των στρατηγικών σχεδιασμού κατά την ανάπλαση της περιοχής Bercy του Παρισιού και κατά τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα.

²² Καρύδης, 1991, σελ. 237

²³ Lamarche, 1977, σελ. 85-118

Γ. Γαλλία

• Η πορεία του Σχεδιασμού στη Γαλλία

Η περίπτωση της εξέλιξης του πολεοδομικού σχεδιασμού στην Γαλλία, αν και φέρει τα ιδιαίτερα εθνικά χαρακτηριστικά της, όπως ισχύει άλλωστε και σε κάθε χώρα, στο σύνολό της όμως είναι γενικά αποδεκτό ότι ακολουθεί σχεδόν κατά γράμμα την επικρατούσα πολεοδομική θεωρία. Επομένως, η πορεία του σχεδιασμού στη Γαλλία σίγουρα είναι ενδεικτική ως μια εκ των παραλλαγών εφαρμογής τόσο του καθολικού σχεδιαστικού προτύπου, όσο και του μεταγενέστερου στρατηγικού πλαισίου ρύθμισης του χώρου.

Η εποχή κυριαρχίας της θεωρίας της καθολικότητας βρίσκει τη Γαλλία με έναν ήδη υπάρχοντα προβληματισμό γύρω από τη ρύθμιση του χώρου από τον Μεσοπόλεμο. Με εργαλείο τον άκρατο παρεμβατισμό, το γαλλικό κράτος έσπευσε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο να αντιμετωπίσει το τεράστιο πρόβλημα της αστικοποίησης και του υπερσυγκεντρωτισμού του πληθυσμού στην πρωτεύουσα. Τότε αρχίζουν και οι πρώτες αποκεντρωτικές ενέργειες από μέρους της κυβέρνησης, σε συνδυασμό με μια ευρύτερη χωροταξική πολιτική ισόρροπης ανάπτυξης, καθώς και οι πολιτικές κοινωνικής στέγασης και οι αναπλάσεις του αστικού χώρου.

Ενώ κατά την περίοδο της ανασυγκρότησης (1945-1951), οι αστικές αναπλάσεις περιορίζονταν σε επιφανειακές ανακαινίσεις των υποβαθμισμένων περιοχών κατοικίας, στη συνέχεια, κατά τη λεγόμενη περίοδο της «κοινωνικής στεγαστικής πολιτικής»²⁴ (1963-73), συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο : μιλάμε για το ριζικό μετασχηματισμό των συνοικιών και γενικά για σαρωτικές και μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις. Παρότι ο ρόλος του κρατικού φορέα σε αυτές τις επεμβάσεις παραμένει ισχυρός, η χρηματοδότηση του δημοσίου σταδιακά περιορίζεται εις όφελος των ιδιωτικών χρηματοδοτών. Ήδη από το 1950 ο «γάμος» μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος αποτελεί στοιχείο των γαλλικών πολεοδομικών τακτικών²⁵, με φορείς όπως οι Εταιρίες Μικτής Οικονομίας.

Η χωροταξική πολιτική του κράτους καθορίζεται σε 5ετή πλάνα μακροπρόθεσμων στόχων, γίνονται προσπάθειες αποκέντρωσης με την ενίσχυση 8 μεγάλων πόλεων της περιφέρειας (métropoles d' équilibre) και τη δημιουργία Νέων Πόλεων, ενώ το 1967 θεσμοθετούνται και τα πιο σημαντικά εργαλεία του καθολικού σχεδιασμού, τα Ρυθμιστικά Σχέδια (SDAU) και τα Σχέδια Χρήσεων Γης (POS).

Για περισσότερο από 30 χρόνια κυριάρχησε η ολιστική ιδέα του καθορισμού εκ των προτέρων της τελικής μορφής των μεταλλαγών πόλης και παράχθηκε πλήθος πολεοδομικών διατάξεων και περιορισμών, με αποτέλεσμα να χαθεί ο πραγματικός κοινωνικός σκοπός των αναπλάσεων και γενικά των πολεοδομικών επεμβάσεων. Καθώς η Γαλλία έζησε άμεσα τις συνέπειες αυτών των καθολικών τακτικών (πχ. αποτυχία μεγάλων συγκροτημάτων κατοικιών και των νέων πόλεων), και με τη βοήθεια του ολοένα και αυξανόμενου ρόλου του ιδιωτικού επενδυτικού κεφαλαίου στις πολεοδομικές επεμβάσεις, άρχισε να προχωρά σε πιο σημειακές και εστιασμένες επεμβάσεις και το ρόλο των κανονιστικών διατάξεων άρχισαν να παίρνουν γενικά πλαίσια στρατηγικού σχεδιασμού.

Η πορεία αυτή ξεκινά μετά την οικονομική κρίση του '73 για να κορυφωθεί στις επεμβάσεις της δεκαετίας του '80. Το κράτος χαλαρώνει την έντονη συγκεντρωτική δομή της διοίκησής του, προχωρά σε συμπράξεις με τον ιδιωτικό τομέα και δίνει μεγάλη έμφαση σε επενδύσεις κεφαλαίου στις αναπλάσεις, με όχι πάντα θετικά αποτελέσματα σε κοινωνικό επίπεδο. Ο τριτογενής τομέας καταλαμβάνει όλο και περισσότερες εκτάσεις,

²⁴ Αστική ανάπλαση, 1995, σελ. 70-73

²⁵ Projets urbains, 2002, σελ. 37

καθώς τα προγράμματα αναπλάσεων ανταποκρίνονται όλο και περισσότερο στις επιταγές της αγοράς. Η προσπάθεια της εξισορρόπησης αυτής των οικονομικών με τους κοινωνικούς παράγοντες αποτελεί κυρίαρχο πεδίο διερεύνησης των πολεοδομικών γαλλικών επεμβάσεων, μετά τις πρώτες αποτυχίες. Παράλληλα, αποφεύγονται οι ριζικές αναπλάσεις του παρελθόντος και προωθούνται περισσότερο μικτοί τρόποι επέμβασης, ριζικής και συγχρόνως ήπιας μορφής ανάπλασης²⁶.

Βασικό εργαλείο του γαλλικού κράτους σε αυτή του την πορεία ήταν οι Ζώνες Συντονισμένης Διευθέτησης (ZAC), δηλαδή ένα συμβατικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συμμετέχουν και διαπραγματεύονται με ίσους όρους τόσο οι ιδιώτες όσο και το δημόσιο. Εξίσου σημαντικό στρατηγικό ρόλο έπαιξε και η θέσπιση του Σχεδίου Προγράμματος (Plan Programme), ενός στοιχείου καθορισμού πλαισίων, το οποίο θέτει μεν τις γενικές κατευθύνσεις των διαφόρων επεμβάσεων, αλλά ταυτόχρονα δεν είναι δεσμευτικό. Υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα αλλαγών και βελτιώσεων, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η κάθε επέμβαση²⁷. Επιπλέον, δίνεται έμφαση όχι μόνο στην βελτίωση των αρνητικών στοιχείων κάθε περιοχής, αλλά και αξιοποίηση των θετικών δυνατοτήτων της. Πρόκειται λοιπόν για ένα ευέλικτο μέσο, που ανταποκρίνεται άμεσα στις επιταγές της συνεχώς μεταβαλλόμενης σύγχρονης εποχής.

Επίσης, στη λογική της μεγαλύτερης ευελιξίας και ανταγωνιστικότητας, από τη δεκαετία του '80, ξεκινούν στη Γαλλία και σημαντικές αλλαγές στην κατανομή των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο κεντρικό κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση σε θέματα πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, με βασικό αποτέλεσμα να αποκτήσουν η πρωτοβάθμια και η δευτεροβάθμια αυτοδιοίκηση διευρυμένες αρμοδιότητες σε θέματα χωροταξίας και πολεοδομίας. Κατά συνέπεια, στην πράξη, ο συνολικός Σχεδιασμός της επικράτειας παραμένει στα χέρια της κεντρικής κρατικής διοίκησης, ενώ ο σχεδιασμός κάθε περιφέρειας ανήκει σε αυτήν και τα Σχέδια Χρήσεων Γης ανατίθενται στις Κοινοότητες²⁸. Ξεφεύγουμε λοιπόν από τον ισχυρό ρόλο του κεντρικού κράτους της καθολικής θεωρίας και περνάμε σε μία πιο στρατηγική αντιμετώπιση των ζητημάτων του χώρου, και στον διοικητικό-οργανωτικό τομέα.

Επειδή όμως η εφαρμογή του στρατηγικού σχεδιασμού με τη μορφή της διοικητικής αποκέντρωσης έδωσε υπερβολική δύναμη σε συγκεκριμένες μεγάλες πόλεις της επικράτειας της Γαλλίας, δημιουργήθηκε μια ανταγωνιστικότητα μεταξύ τους, ενώ ωφελήθηκε αναπτυξιακά μόνο ένας περιορισμένος αριθμός κυρίως μητροπολιτικών περιοχών. Για να αμβλυνθούν αυτές οι αρνητικές συνιστώσες του σχεδιασμού, η γαλλική κυβέρνηση προχώρησε το 1993 στην πρόταση για ένα νέο χωροταξικό σχέδιο (loi Chevènement, 1999). Προτάθηκε, πέρα από την ενίσχυση του ρόλου των Ο.Τ.Α., και η ενίσχυση της συμπληρωματικότητας των πόλεων της περιφέρειας με διαφορετικό τρόπο διαδημοτικής συνεργασίας ανάλογα με τον πληθυσμό τους. Έτσι, θα μπορούν να έχουν τις ίδιες δυνατότητες διάκρισης όλες οι περιοχές της γαλλικής περιφέρειας στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, καθώς η συμπληρωματικότητα αυτή θα έχει σαν αποτέλεσμα το βέλτιστο φάσμα λειτουργιών και εξυπηρετήσεων για την κάθε ομάδα πόλεων²⁹. Με βάση αυτή τη λογική πραγματοποιήθηκε και το -κατά πολλούς αποτυχημένο- αστικό σύστημα ευρωπαϊκής εμβέλειας στη Lille.

Εν τούτοις, αυτή η διαδημοτική ομαδοποίηση που έφτασε στην οριστική της μορφή την 1^η Γενάρη του 2002, σίγουρα αποτελεί ένα βήμα μπροστά προς την ενδυνάμωση του τοπικού

²⁶ Δυνατότητες και προοπτικές των προγραμμάτων ανάπλασης. Προτάσεις για ένα νέο οργανωτικό σχήμα, 1990, σελ. 100

²⁷ Αστική Ανάπλαση, 1995, σελ. 74

²⁸ Αγγελίδης, 2000, σελ.211-212

²⁹ Αγγελίδης, 2000, σελ.149-155

χαρακτήρα των περιοχών της περιφέρειας καθώς και την αποφυγή κατασκευής έργων ανταγωνιστικών μεταξύ τους στην ίδια ευρύτερη περιοχή. Με αυτόν τον τρόπο, καθώς και με τη συνδρομή και άλλων νομοθετικών πλαισίων υπέρ της Συνοχής της Επικράτειας (loi Voynet, loi Solidarité, 2000), η Γαλλία προχωρά σε μια ενεργό επανακατάκτηση (reconquête) του γαλλικού χώρου μπροστά στην απειλή της πολιτιστικής ομοιογενοποίησης και της υπεροχής του οικονομικού έναντι του κοινωνικού τομέα που προκαλεί η όλο και μεγαλύτερη επιρροή των διεθνών εξελίξεων στο τοπικό-εθνικό επίπεδο.

• Στρατηγικές ανάπλασης στο Bercy

Χαρακτηριστικό επιτυχημένο δείγμα των γαλλικών αναπλάσεων που ξεκίνησαν τη δεκαετία του '80 αποτελεί η περίπτωση της περιοχής του Bercy στο 12^ο διαμέρισμα του ανατολικού Παρισιού. Σε αντίθεση με τη βαρύτητα και προσοχή που δεχόταν πάντα η δυτική πλευρά του Παρισιού, το ανατολικό του τμήμα ήταν πάντα συνυφασμένο με τον εργατικό κόσμο, τους μετανάστες και τις άσχημες συνθήκες στέγασης και διαβίωσης. Για το λόγο αυτό έχουν γίνει τις τελευταίες δεκαετίες ιδιαίτερες προσπάθειες αναβάθμισης της ευρύτερης περιοχής. Από το 1983 δημιουργήθηκαν εκεί έντεκα ZAC παράλληλα με άλλους δέκα τομείς παρέμβασης, ενώ δημιουργήθηκε και ιδιαίτερη Εταιρία Μικτής Οικονομίας, η S.E.M.A.EST, υπεύθυνη ειδικά για την ανατολική περιοχή του Παρισιού.

Περιγράφοντας συνοπτικά την περιοχή μελέτης, τα όρια της ZAC Bercy εκτείνονται σε μια τεράστια έκταση εκατέρωθεν του Σηκουάνα η οποία περιλαμβάνει όμως και περιφερειακό αυτοκινητόδρομο της πόλης καθώς και τις ράγες του σιδηρόδρομου, ως μειονεκτικά στοιχεία όχλησης και διαχωρισμού από τις γειτονικές περιοχές. Ιστορικά, η περιοχή του Bercy τη δεκαετία του '80 ήταν μια υποβαθμισμένη περιοχή, παρότι μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα εκεί ήταν εγκατεστημένοι πλήθος οινοπαραγωγών. Τότε, ήταν μια κατεξοχήν περιοχή εμπορίου οίνου και αποθήκευσης ξυλείας, αλλά και αναψυχής, λόγω της ύπαρξης ταβερνών κατά μήκος του Σηκουάνα, στοιχεία που έδιναν στο Bercy το χαρακτήρα γειτονιάς. Στις αρχές του '70 όμως τα συμβόλαια των οινοποιών με το κράτος δεν ανανεώθηκαν με συνέπεια την ερήμωση και συνεπακόλουθη υποβάθμιση της περιοχής.

Ο σκοπός της επέμβασης στη ZAC Bercy (1987) ήταν η -καθολικής θεώρησης- ισόρροπη ανάπτυξη ανάμεσα στο ανατολικό και το δυτικό τμήμα του Παρισιού, με κάποια όμως στρατηγικά οργανωτικά μέσα. Οι καταρχήν στόχοι της ανάπλασης, σύμφωνα με το Σχέδιο Προγράμματος του ανατολικού Παρισιού, περιλάμβαναν τόσο δραστηριότητες προτεραιότητας για την αξιοποίηση της περιοχής (βελτίωση συνθηκών κατοικίας, δημιουργία χώρων πρασίνου, ενίσχυση δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα, ανάπτυξη εξοπλισμών γειτονιάς κ.α.), όσο και γενικές δραστηριότητες για το πλαίσιο ζωής των κατοίκων αυτού του τμήματος της πόλης³⁰. Στο Bercy, συγκεκριμένα ουσιαστικός σκοπός ήταν η επαναενσωμάτωσή του στο υπόλοιπο Παρίσι καθώς και η αναδιαμόρφωση της εισόδου της πόλης από την porte de Bercy, με σεβασμό όμως κατά την ανάπλαση στον προϋπάρχοντα αστικό ιστό και στο παρελθόν της περιοχής.

Η ανάπλαση ουσιαστικά ξεκίνησε με αφορμή την πιθανή ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992 από το Παρίσι, χωρίς όμως αυτό να αποτελεί το κέντρο βάρους της. Λειτουργικά, συμπεριλάμβανε κατά βάση τη δημιουργία μεγάλου πάρκου, εκτεταμένης ζώνης κατοικιών και εγκαταστάσεων υπεριοπικού ψυχαγωγικού και εμπορικού χαρακτήρα. Τον τριμερή λειτουργικό διαχωρισμό της περιοχής ανάμεσα στο πάρκο, τις κατοικίες και τη ζώνη δραστηριοτήτων ακολούθησε και ο διαχωρισμός ανάμεσα στους

³⁰ Αστική Ανάπλαση, 1995, σελ. 77-78

φορείς αρμοδιοτήτων. Το δημόσιο ουσιαστικά αναλαμβάνει μόνο το πάρκο. Οι φορείς της ζώνης των κατοικιών είναι κατά τα 2/3 επιχορηγούμενοι από το κράτος, ενώ της ζώνης δραστηριοτήτων είναι αμιγώς ιδιωτικοί. Φυσικά ο συντονισμός και ο έλεγχος των φορέων γίνεται από το δημόσιο.

Η όλη επιχείρηση συμπεριλαμβάνει δηλαδή μια ποικιλία φορέων. Οι βασικοί φορείς του προγράμματος ήταν ο Δήμος του Παρισιού και ο Οργανισμός Πολεοδομίας του Παρισιού (APUR). Ειδικά ο APUR ήταν υπεύθυνος τόσο για την παρακολούθηση της εξέλιξης των έργων και την εκπόνηση μελετών, όσο και για τη διασφάλιση της ολοκληρωμένης στρατηγικής των επεμβάσεων και τη γενική καθοδήγηση όλων των επιμέρους υπεύθυνων φορέων του έργου. Ουσιαστικά είναι ένα είδος διαμεσολαβητή-συντονιστή.

Η Διεύθυνση Πάρκων, Κήπων και Χώρων Πρασίνου αναλαμβάνει την ευθύνη του Πάρκου και αναθέτει σε έναν Αρχιτέκτονα από τη νικήτρια ομάδα του διαγωνισμού για το πάρκο, το συντονισμό του έργου. Κατ' αντιστοιχία, και η S.E.M.A.EST ως φορέας της ζώνης κατοικιών και δραστηριοτήτων, αναθέτει σε ανάδοχες εταιρίες την κατασκευή των αντίστοιχων έργων, απ' όπου προκύπτουν και οι αντίστοιχοι Αρχιτέκτονες συντονιστές. Οι συντονιστές αυτοί επικοινωνούν άμεσα και με τον Οργανισμό της Πολεοδομίας ώστε να υπάρχει απόλυτος έλεγχος της πορείας των έργων³¹.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει και στις ζώνες των κατοικιών και των δραστηριοτήτων. Στην περίπτωση των κατοικιών είναι αξιοσημείωτο ότι ο συντονιστής της επιχείρησης καθορίζει τις θεμελιώδεις σχεδιαστικές αρχές των κατοικιών, τη μετάβαση από την αστική σύνθεση στην αρχιτεκτονική, ώστε να αποφευχθούν οι μορφολογικές παραφωνίες του παρελθόντος. Επιπλέον, με εντολή του APUR οι αρχιτέκτονες των κατοικιών πρέπει να είναι Γάλλοι, κάτι που συνεπάγεται τόσο την ανακύκλωση του κεφαλαίου εντός των συνόρων και την αναθέρμανση της οικονομίας, όσο και την ενίσχυση του γαλλικού αρχιτεκτονικού δυναμικού.

Όσο για τη ζώνη των δραστηριοτήτων, παρατηρούμε ότι η ανάδοχος εταιρία του έργου (ZEUS) θεωρείται πιο αυτόνομη από τις υπόλοιπες, παρά τις γενικές κατευθύνσεις που δίνονται από τους φορείς της ανάπλασης, δίνοντας έτσι μεγάλη ευελιξία στη δράση του επενδυτικού κεφαλαίου και διασφαλίζοντας την οικονομική βιωσιμότητα του έργου.

Η γενικώς ομολογούμενη επιτυχία της ανάπλασης της ZAC Bercy, οφείλεται κατά κύριο λόγο στο συντονισμό και τις κοινές κατευθύνσεις που διέπουν τη δράση όλων των επιμέρους φορέων. Ακόμα και οι υπεύθυνοι της -πιο ιδιωτικής- ζώνης δραστηριοτήτων, προχώρησαν εκτός άλλων εγκαταστάσεων και σε επανάχρηση των παλιών αποθηκών του Bercy δίνοντάς τους εμπορικές-καλλιτεχνικές μικρής κλίμακας δραστηριότητες, οι οποίες δένουν απόλυτα με τον παλιό χαρακτήρα της περιοχής. Άξια λόγου στην ανάπλαση είναι και η κατασκευή κοινωνικής φύσης εγκαταστάσεων (πάρκο, κατοικίες), χωρίς να λείπει και το επιχειρηματικό-υπερτοπικό στοιχείο (αθλητικές εγκαταστάσεις, πολιτιστικοί χώροι), σε μια ισορροπία μεταξύ τους.

Η επιτυχία δηλαδή της ανάπλασης οφείλεται τελικά στο συνδυασμό τακτικών τόσο της καθολικής θεωρίας (κοινωνική πλευρά) όσο και της στρατηγικής τακτικής (συνεισφορά ιδιωτικού τομέα), ώστε το αποτέλεσμα να ικανοποιεί τόσο τους κατοίκους της πόλης όσο και το επενδυτικό κεφάλαιο. Δεν είναι τυχαίο επομένως το αποτέλεσμα αυτών των γαλλικών προσπαθειών και δικαίως η ZAC Bercy θεωρείται η πιο πετυχημένη ZAC της Γαλλίας.

³¹ Παπαντωνίου, Τζώτζου, 2005

- **Αποτίμηση**

Η γαλλική περίπτωση, παρά τον παραδοσιακά συγκεντρωτικό κρατικό χαρακτήρα της, ανέδειξε από πολύ νωρίς τη σημασία του ιδιωτικού τομέα στις αστικές αναπλάσεις. Γι αυτό άλλωστε και κατάφερε εύκολα να προσαρμοστεί στις συνθήκες της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας του τέλους του 20^{ου} αιώνα. Παρά τις όποιες αποτυχημένες προσπάθειες επεμβάσεων στο χώρο στο παρελθόν της χώρας, η ανάπλαση του Bergy είναι από τις περιπτώσεις που αποδεικνύουν ότι οι πολλαπλές και μεγάλου εύρους και κλίμακας εμπειρίες της Γαλλίας, ανεξαρτήτως του ευνοϊκού ή μη αποτελέσματός τους, συντέλεσαν σε μεγάλο βαθμό στην περεταίρω διερεύνηση της ισορροπίας μεταξύ του θεωρητικού σχεδιασμού και της κοινωνικής πραγματικότητας, όχι μόνο σε εθνικό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Α. Ελλάδα

Η περίπτωση της Ελλάδας από την άλλη, διαφέρει ριζικά από της Γαλλίας. Ενώ δηλαδή το πρότυπο του καθολικού σχεδιασμού αποτέλεσε κι εδώ τη θεωρητική βάση για τις επίσημες κρατικές πολεοδομικές αρχές ρύθμισης του χώρου κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα, όμως στην πράξη δεν έγινε εμφανής στο χώρο, όχι μόνο η έννοια της καθολικότητας, αλλά ούτε καν η ίδια η έννοια του σχεδιασμού. Έχουμε να κάνουμε δηλαδή με μια απόσταση μεταξύ των επίσημων εξαγγελιών και των έργων από την πλευρά του Κράτους. Για το λόγο αυτό, η προσπάθεια ανάγνωσης των πολεοδομικών τακτικών στην Ελλάδα κατά τον τελευταίο αιώνα απαιτεί και διττή προσέγγιση, μία θεωρητική και μία «πρακτική».

Αν θεωρήσουμε ότι η εξέλιξη και οργάνωση των πόλεων είναι αποτέλεσμα της διαπλοκής σχεδιαστικών επεμβάσεων και προσθετικής ανάπτυξης (τοπικές συγκυριακές δυνάμεις κ.α.)³², τότε σίγουρα στην Ελλάδα υπερισχύουν οι δεύτερες. Είναι ενδεικτικό ότι το περιεχόμενο των περισσότερων νομοθετικά θεσπισμένων σχεδίων ρύθμισης του χώρου είναι συνήθως είτε κανονιστικό, με διατάξεις που αφορούν συγκεκριμένες συγκυρίες και έχουν συχνά το χαρακτήρα του επείγοντος, είτε υπερβολικά γενικό και ασαφές, ώστε να επιτρέπει τη δράση των τοπικών δυνάμεων.

• Οι πρώτες προσπάθειες ρύθμισης του χώρου

Κάνοντας μια σύντομη ανασκόπηση των πολεοδομικών και χωροταξικών ρυθμίσεων στην Ελλάδα τον 20^ο αιώνα, είναι αξιοσημείωτο πως ο πρώτος οικιστικός νόμος (Ν.Δ. 17-7-1923 «Περί σχεδίων πόλεων, κωμών και συνοικισμών του Κράτους και οικοδομής αυτών»), που ουσιαστικά προσπάθησε να διευθετήσει τις χωρικές επιπτώσεις της εγκατάστασης των προσφύγων της Μ. Ασίας σε όλη την Ελλάδα, συνέχισε να ρυθμίζει το χώρο μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70. Κάτι τέτοιο ήταν φυσικό αφού με το νομοθέτημα αυτό δεν καθορίζονταν οι γενικές χρήσεις γης παρά μόνο των εγκαταστάσεων κοινωνικού εξοπλισμού και των κοινόχρηστων χώρων, αφήνοντας έτσι περιθώρια για διαφορετικές ερμηνείες στην πράξη.

Αυτή η τακτική παράκαμψης της θέσπισης ενός αυστηρού και σαφούς νομοθετικού πλαισίου δε σταματά εκεί. Μετά το έντονο κύμα αστικοποίησης που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ανάγκες για στέγαση ολοένα και αυξάνονταν, χωρίς όμως την αντίστοιχη άμεση δραστηριοποίηση του κράτους, το οποίο επιδείκνυε μια αδυναμία τόσο οικονομική όσο και θεσμική να παράγει κοινωνική κατοικία κατά τα πρότυπα της ευρωπαϊκής ανοικοδόμησης. Το ρόλο των απόντων Ρυθμιστικών Σχεδίων υποκατέστησαν μεμονωμένες περιστασιακές νομοθετικές πράξεις όπως αυτή της αύξησης του συντελεστή δόμησης (Β.Δ. 30/8/1955, Α.Ν.395/1968 κ.α.), της νομιμοποίησης των αυθαίρετων κτισμάτων (Ν.3275/1955, Α.Ν.410/1968 κ.α.), της προγενέστερης νομιμοποίησης της εκτός σχεδίου δόμησης (1928), των συνεχών εντάξεων στο σχέδιο πόλης περιοχών εκτός σχεδίου ή αυθαίρετων. Με αυτούς τους τρόπους υποκαθίσταται πλήρως ο κοινωνικός ρόλος του κράτους στο στεγαστικό ζήτημα, συνεισφέροντας μεν στην ενσωμάτωση πολλών φτωχών ομάδων πληθυσμού στη ζωή της πόλης καθώς και στην αναθέρμανση της οικονομίας μέσω των οικοδομικών δραστηριοτήτων, αλλά και, ταυτόχρονα, αφήνοντας την τύχη των πόλεων στα χέρια των εργολάβων και των μικροϊδιοκτητών.

Τα αποτελέσματα -ειδικά για την Αθήνα- είναι καταστροφικά : η πυκνή δόμηση του κέντρου, η χαμηλή ποιότητα δομημένου χώρου, η έλλειψη υποδομών, κοινωφελών χώρων, πρασίνου, διαχωρισμού οχλουσών δραστηριοτήτων και μη, η άναρχη αστικοποίηση και η

³² Βαϊού, Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2000, σελ. 40

συνεχής επέκταση της πόλης, είναι τα βασικά στοιχεία που οδήγησαν, από τη δεκαετία του '60 και έπειτα, σε μια πιο συστηματική ενασχόληση με τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Εκπονούνται προγράμματα ανάπτυξης και ανατίθενται χωροταξικές μελέτες – χωρίς όμως να εφαρμόζονται. Ο ρόλος του Δημοσίου στην οικιστική πολιτική συνεχίζει να περιορίζεται σε θεσμικά μέτρα, ενώ μέχρι το 1979 παραμένει το νομοθετικό πλαίσιο του 1923.

Μόλις το 1971 θεσπίζεται νόμος για μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις, ενώ από το 1979 με το νομοθετικό πλαίσιο Ν. 947/79 ξεκινά μια προσπάθεια οργάνωσης της περιαστικής ζώνης της πρωτεύουσας. Επιπλέον, οργανώνονται 5ετή προγράμματα ανάπτυξης, ενώ γίνεται και μια προσπάθεια αποκέντρωσης (αξιοποίηση ιδιαιτερότητας των πόλεων, ενδυνάμωση μεσαίων πόλεων με την αποκέντρωση των υπηρεσιών, αναγωγή της Αυτοδιοίκησης σε βασικό παράγοντα της τοπικής ανάπτυξης), που αν και βασιζόνταν στη λογική του μακροπρόθεσμου καθολικού σχεδιασμού, δεν είχαν ιδιαίτερο αντίκτυπο στην πράξη. Άλλωστε το 1981 με την Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ) συνεχίζονται οι εντάξεις στο σχέδιο αυθαιρέτων Α΄ και Β΄ κατοικίας.

• Ο καθολικός σχεδιασμός στην Ελλάδα

Μόνο στα μέσα του '80 πλέον, γίνεται συνείδηση ότι η πρωτεύουσα έχει ανάγκη μια συνολική αναδιάρθρωση και ένα ποιοτικό άλμα στην κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης, κάτω και από την επιρροή-πίεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, σε ένα πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, με τον οικιστικό νόμο 1337/84 όλη η εκτός σχεδίου περιοχή του νομού Αττικής ορίζεται ως περιοχή Οικιστικού Ελέγχου και διαιρείται σε επιμέρους Ζώνες.

Στη συνέχεια, εγκρίνεται ο νόμος 1515/1985 για «Το Ρυθμιστικό Σχέδιο και το Πρόγραμμα Προστασίας Περιβάλλοντος της Ευρύτερης Περιοχής της Αθήνας» και ιδρύεται ο Οργανισμός Αθήνας, ως φορέας αρμόδιος για την εξειδίκευση και το συντονισμό της υλοποίησης του ρυθμιστικού σχεδίου. Το ΡΣΑ ειδικεύεται για τον αστικό χώρο με τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια και για τον περιαστικό και εξωαστικό με τις Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ). Έτσι, εισάγεται στο σχεδιασμό η λογική της **ενιαίας (καθολικής) αντιμετώπισης της ρύθμισης του χώρου** και της προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και της συμμετοχής των κοινωνικών φορέων και των πολιτών στο σχεδιασμό, με βάση μια εθνοκεντρική λογική. Η λογική αυτή όμως, ενώ προσπαθεί να ακολουθήσει τη δυτική πολεοδομική πρακτική του καθολικού σχεδιασμού, φτάνει στην Ελλάδα με μεγάλη χρονική καθυστέρηση, όταν δηλαδή οι δυτικές χώρες έχουν ήδη αρχίσει να αλλάζουν τις σχεδιαστικές τακτικές τους προς μια πιο στρατηγική αντιμετώπιση των ζητημάτων του χώρου.

Αυτό δεν είναι βέβαια μεμπτό, με την έννοια ότι το μεγάλο κεφάλαιο ήταν τότε μια ξένη έννοια για τα ελληνικά δεδομένα, και μια καθολική ρύθμιση του χώρου με το κράτος σε ρόλο ισχυρού παρεμβατισμού σίγουρα θα ήταν σωτήριο για τη χώρα. Στην πραγματικότητα όμως, παρά τους θεμιτούς θεωρητικούς στόχους του ΡΣΑ (σταθεροποίηση του πληθυσμού της Αθήνας, ανάσχεση της διόγκωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων εντός της πόλης για να αποφευχθεί ο επιπλέον γιγαντισμός και η περιβαλλοντική υποβάθμιση, ανάδειξη και προστασία του αττικού τοπίου, περιορισμένης έκτασης εντάξεις στο Σχέδιο Πόλης, κ.α.), οι γενικές του κατευθύνσεις κάθε άλλο παρά εφαρμόστηκαν. Αντίθετα είναι ιδιαίτερα ελαστικές, με αποτέλεσμα να αποτελούν στην πραγματικότητα μια θεσμοθετημένη δίοδο για την παρέκκλιση από κάθε κανόνα.

Ουσιαστικά δηλαδή, παρόλες τις υποτιθέμενες προσπάθειες του κράτους για ουσιαστική ρύθμιση του χώρου, το λεγόμενο σύστημα «γης και οικοδομής», συνεχίζει να αποτελεί τον ισχυρότερο τρόπο διαμόρφωσης του αστικού, και όχι μόνο, χώρου.

Καταλήγουμε, έτσι, παρατηρώντας μια τεράστια αναντιστοιχία ανάμεσα στις μεταπολεμικές κρατικές πολεοδομικές πολιτικές στην Ελλάδα και στις ευρωπαϊκές χώρες. Κι αυτό γιατί αν οι ευρωπαϊκές αυτές χώρες πολλές φορές κατηγορούνται για κρατικό παρεμβατισμό και κερδοσκοπία του κράτους με ιδεολογικές προφάσεις υπέρ του κοινού καλού, αντίθετα, στην Ελλάδα, το κράτος κατηγορείται για τον αντίθετο σχεδόν λόγο, δηλαδή για αδιαφορία, έλλειψη οποιουδήποτε σοβαρού προγραμματισμού και οποιασδήποτε προσπάθειας συνεπούς παρέμβασης στην εξέλιξη της πόλης.

Πάραυτα, όμως, η έλλειψη πράξεων παρεμβατισμού από το κράτος συνετέλεσε στην ταυτόχρονη έλλειψη φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού και διακρίσεων, φαινόμενα που έχουν πλήξει τις περισσότερες χώρες όπου πραγματοποιήθηκε η πολεοδομική θεωρία³³. Ταυτόχρονα βέβαια, η έλλειψη σχεδιασμού όλα αυτά τα χρόνια είχε ως συνέπεια την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στο αστικό περιβάλλον, ενώ οι κρατικές τακτικές ανοχής οδήγησαν και στην παγίωση της ανεκτικότητας απέναντι στην παράβαση των νόμων, με αποτέλεσμα να πλήττεται γενικότερα η αξιοπιστία των θεσμών και άρα να μην μπορεί εύκολα να υπάρξει κάποιος έλεγχος ως προς την εξέλιξη της πόλης.

• Ολυμπιακοί Αγώνες και Συγκυριακές Στρατηγικές

Τα στοιχεία αυτά της έλλειψης σχεδιασμού και της κρατικής ανοχής, αποτέλεσαν, αποτελούν και φαίνεται ότι θα αποτελούν για πολύ καιρό ακόμα «γωνιόλιθους» της ρύθμισης του χώρου στην Ελλάδα, ως ο πιο συμφέρων κυρίως πολιτικά –πλέον- τρόπος αντιμετώπισης των εκάστοτε συγκυριών. Ακόμα και όταν με αφορμή την ανάληψη της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, ο τρόπος ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και οι συλλογιστικές των κρατικών φορέων φάνηκαν να αλλάζουν πορεία, και πάλι η βάση παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό η ίδια.

Με αφορμή την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων, ξαφνικά, μέσα σε λίγα χρόνια, εισήχθησαν στην ελληνική χωροταξική ορολογία άγνωστες μέχρι τότε έννοιες όπως η διεθνής προβολή της χώρας, η ενίσχυση της ανταγωνιστικής παρουσίας της χώρας στο διεθνή και ευρωπαϊκό χώρο και στον ευρύτερο μεσογειακό και βαλκανικό της περίγυρο, η ανάδειξη της Αθήνας ως Μητροπολιτικής Πρωτεύουσας διεθνούς και ευρωπαϊκής ακτινοβολίας, κέντρου παροχής υπηρεσιών ποιότητας και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε τομείς αιχμής (N-2730/99).

Είναι αξιοπερίεργο δε, το πώς, ενώ χρειάστηκαν δεκαετίες για να γίνει το πρώτο ρυθμιστικό σχέδιο και να εισαχθεί επίσημα η έννοια του καθολικού σχεδιασμού στη χώρα, αντίθετα, με την ανάληψη των Αγώνων του 2004, αλλά και ήδη με την προσπάθεια ανάληψης των Αγώνων του 1996, ως δια μαγείας, περάσαμε στην έννοια του **στρατηγικού σχεδιασμού**, ουσιαστικά μέσα σε μια δεκαετία. Ήδη το 1996, η πρώτη προσπάθεια επικαιροποίησης του ΡΣΑ βασίζεται σε μία στρατηγική κατεύθυνση σχεδιασμού.

Οπωσδήποτε, για την Ελλάδα, το πέρασμα στη δεκαετία του '90 συνεπάγεται τη συντριπτική υπεροχή του τριτογενή τομέα και την αλλαγή στη δομή της παραγωγής σε επίπεδο επιχειρήσεων, χωρίς όμως αυτές οι αλλαγές να αποτελούν αιτία για αλλαγή και του ρόλου της πολεοδομίας. Στην πραγματικότητα, μόνο με αφορμή την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων άρχισε και πιο ουσιαστικά η υποστήριξη του στρατηγικού

³³ Βαΐου, Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2000

σχεδιασμού, αφού θεωρήθηκε ότι το χαμένο νόημα του σχεδιασμού στην Ελλάδα θα μπορούσε να ξαναβρεθεί μέσα από την πρόσδεσή του στο άρμα της υποστήριξης του αναπτυξιακού προγραμματισμού και δη στα πλαίσια του διεθνούς προσανατολισμού της ανάπτυξης³⁴.

Θεσμικά, ο αναπτυξιακός νόμος 2234/94, προωθεί για πρώτη φορά τον στρατηγικό σχεδιασμό -αντί του μέχρι τότε καθολικού προτύπου ανάπτυξης- σε επίπεδο χώρας και περιφέρειας, ενώ η διεθνώς προωθούμενη ανταγωνιστικότητα των πόλεων ενισχύεται από έργα αναβάθμισης του περιβάλλοντος στα αστικά κέντρα με τη συνδρομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΙΠΣ, URBAN κ.α.). Στην επίσημη πολιτική του ΥΠΕΧΩΔΕ όμως, η έννοια του στρατηγικού σχεδιασμού εισήχθη κυρίως με τον νόμο περί χωροταξίας (Ν. 2942/99), αλλά κι εδώ με πολύ απομειωμένο περιεχόμενο.

Η κυρίαρχουσα άποψη στην Ελλάδα για το περιεχόμενο των στρατηγικών χωρικών σχεδίων δίνει έμφαση στον **κατευθυντήριο** και όχι στον επιχειρησιακό τους χαρακτήρα, ενώ δεν εμπεριέχεται κανενός τύπου δεσμευτικότητα που θα μπορούσε να ενταχθεί σε κάποιο κανονιστικό πλαίσιο. Έτσι καλλιεργείται ένα σύστημα χωρικού σχεδιασμού με ανάληψη **«περιορισμένης ευθύνης»**. Μάλιστα, επειδή ο βασικός στόχος των υποτιθέμενων στρατηγικών τακτικών ήταν η έγκαιρη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, το ΥΠΕΧΩΔΕ περιορίστηκε με μια φετιχιστική **εμμονή στη μείωση των χρόνων** θεσμοθέτησης μέσω της παράκαμψης κάποιων φορέων και της ισχυροποίησης άλλων νέων εμπλεκόμενων φορέων³⁵. Επίσης, για την υλοποίηση των Ολυμπιακών Αγώνων **«ελαστικοποιήθηκε»** με νομοθετικές ρυθμίσεις (Ν.2730/1998) η σημασία των θεσμοθετημένων πολεοδομικών σχεδίων για τον καθορισμό συντελεστών δόμησης και χρήσεων γης, για τις διαδικασίες ελέγχου των χωροθετήσεων κ.ο.κ. και ακόμη και του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας (ΡΣΑ).

Ο στρατηγικός σχεδιασμός για την Ελλάδα δηλαδή, δε σήμαινε και τη χάραξη μιας σαφούς χωροταξικής και πολεοδομικής πολιτικής. Είναι ενδεικτικές οι προσπάθειες της Αθήνας να προβάλλει μια εικόνα αναβαθμισμένου αστικού περιβάλλοντος και εκσυγχρονισμένων πολεοδομικών υποδομών, ώστε να αυξήσει τον χαμηλό δείκτη ελκτικότητάς της και να δημιουργήσει πρόσφορο έδαφος για την εγκατάσταση μεγάλων επιχειρήσεων. Αυτό έγινε με τέτοιο αποσπασματικό τρόπο ώστε στην πράξη όλες οι υποδομές, εγκαταστάσεις, αναπλάσεις κτλ. να εξυπηρετήσουν στην ουσία μόνο προσωρινά τη «μεγάλη γιορτή» και όχι μόνιμα τη μητροπολιτική περιοχή της πρωτεύουσας. Χρησιμοποιήθηκε δηλαδή η **αποσπασματική τακτική** του στρατηγικού σχεδιασμού χωρίς να ενταχθεί σε ένα προγραμματικό πλαίσιο, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η μετα-ολυμπιακή εξέλιξη του τόπου και δημιουργώντας πλήθος γνωστών σε όλους οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών προβλημάτων για την Αττική (ελάττωση χώρων πρασίνου εσω- και εξω-αστικών, ανεξέλεγκτη παρόδια δόμηση, μετατροπή αγροτικού περιαστικού χώρου σε αστικό, αμφίβολη κοινωφελής μετα-ολυμπιακή χρήση εγκαταστάσεων κτλ.).

Φυσικά, δε γίνεται λόγος για επίδραση όλων αυτών των «στρατηγικών» τακτικών στην **υπόλοιπη Ελλάδα**, ούτε σε νομοθετικό, ούτε σε πρακτικό επίπεδο. Το κέντρο των όποιων επεμβάσεων είναι η Αθήνα, της οποίας η οικονομική, τουριστική κτλ. ανάπτυξη θεωρήθηκε ότι θα ευνοήσει, ως εκ θαύματος και την περιφέρεια. Το αποτέλεσμα βέβαια περισσότερο ζημίωσε παρά ωφέλησε την ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της πρωτεύουσας, τουλάχιστον σε χωρικό επίπεδο, πόσο μάλλον την Ελλάδα σα χώρα.

³⁴ Παγώνης, 2005, σελ. 55

³⁵ Ευαγγελίδου, 2004, σελ. 129-131

Έτσι, συμπεραίνουμε ότι, συνολικά, οι προσωρινού και συγκυριακού χαρακτήρα πολεοδομικές στρατηγικές, προκάλεσαν μόνιμες μη θεμιτές και, κατά πολλούς, μη αναστρέψιμες αλλαγές κυρίως στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Υπάρχει όμως και μια άλλη πλευρά των πραγμάτων.

Από την άλλη δηλαδή, όσον αφορά το νέο δημόσιο οργανωτικό πλαίσιο που παράχθηκε υπό την πίεση των Ολυμπιακών Αγώνων, αυτό κινητοποίησε για πρώτη φορά τους αδρανείς οργανωτικούς κρατικούς μηχανισμούς, δίνοντάς τους έναν αέρα ανανέωσης, κατ' αρχήν θεμιτό. Η συλλογιστική του κρατικού φορέα άλλαξε προς την κατεύθυνση της ευελιξίας και της εξειδίκευσης. Το δημόσιο δηλαδή άρχισε να αποκτά τη λογική των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Έτσι, παρατηρείται μια στροφή από τα μόνιμα στα προσωρινά σχήματα διαχείρισης, εμφανίζεται ο τύπος της μικτής διαχείρισης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, ενώ γίνεται συνειδητή η σημασία της επικοινωνίας και της προβολής της πόλης μέσω της διαφήμισης. Ταυτόχρονα, οι δομές των αρμοδιοτήτων έχουν αλλάξει, καθώς μια πληθώρα νέων φορέων έχει κάνει την εμφάνισή της³⁶.

Φυσικά, όμως το νέο αυτό **επιχειρηματικού πρόσωπο του κράτους**, συντελεί και στην αναγωγή μιας σειράς από ζητήματα του δημόσιου χώρου σε ζητήματα εικόνας και προβολής, στην περιθωριοποίηση των προτεραιοτήτων της αντιμετώπισης του δημόσιου χώρου της πόλης ως δημόσιου αγαθού, στην υπερβολική διόγκωση της οικονομικής παραμέτρου, καθώς περιορίζεται η σημασία των νομικών συμβούλων και ενισχύεται η παρουσία των επενδυτικών συμβούλων οι οποίοι υποκαθιστούν σημαντικούς φορείς (πχ. ΟΡΣΑ). Το νέο λοιπόν επιχειρηματικό πλαίσιο της πολεοδομίας οργανώνεται γύρω από το τρίπτυχο της τουριστικής προβολής της πόλης, των δημοσίων έργων και της εμπορευματοποίησης της δημόσιας γης και της ακίνητης περιουσίας³⁷.

Με τη στάση του όμως αυτή, ο κρατικός φορέας, καθώς, εκμεταλλεζόμενος την έννοια του στρατηγικού σχεδιασμού, προχωρά σε αρνητικές για το δημόσιο χαρακτήρα της πόλης πολιτικές, στην ουσία ταυτόχρονα χάνει την όποια «πρωτοκαθεδρία» διατηρούσε μέχρι τότε στην ανάληψη αποφάσεων για τα πολεοδομικής σημασίας δρώμενα της πόλης. Κι αυτό γιατί, παράλληλα με την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων και χάρη στα μεγάλα έργα υποδομής των Ολυμπιακών Αγώνων, έκανε την εμφάνισή της μια νέα οικονομική δύναμη στην Ελλάδα, αυτή του μεγάλου κατασκευαστικού κεφαλαίου. Καθώς όμως η ενεργοποίησή της λαμβάνει χώρα σε ένα σχετικό θεσμικό κενό, τα διάφορα νέα επενδυτικά σχήματα του ιδιωτικού τομέα δρουν σχεδόν ανεξέλεγκτα επηρεάζοντας τη βιωσιμότητα τομέων της αστικής οικονομίας και επεμβαίνοντας δραστικά στη ρύθμιση του χώρου, με τις υπερτοπικές δραστηριότητες που ευνοούν.

Το μεγάλο κεφάλαιο λοιπόν έκανε επιτέλους την εμφάνισή του και στην Ελλάδα, με μεγάλη χρονική απόσταση από τις ανεπτυγμένες χώρες, χωρίς όμως να βρίσκει τη χώρα ουσιαστικά προετοιμασμένη για αυτό, παρά τις προϋπάρχουσες ξένες εμπειρίες. Διαπιστώνουμε έτσι ότι πλέον διανύουμε μία νέα μεταβατική εποχή, καθώς το συμβατικό πλαίσιο ανάπτυξης της μικρής έγγειας ιδιοκτησίας αρχίζει να συνυπάρχει με το μεγάλο επενδυτικό κεφάλαιο³⁸. Κανείς όμως δεν εγγυάται ότι η συνδυασμένη δράση του παλιού με το νέο πρότυπο ανάπτυξης, μετα-ολυμπιακά, ελλείψει μεγάλων έργων και κεφαλαίων, δε θα οδηγήσουν σε μία άνευ προηγουμένου οικονομική κρίση³⁹. Γιατί αν η πρόσφατη είσοδος του μεγάλου κεφαλαίου στη χώρα έγινε αναίμακτα μέσα από τη συγκυρία των

³⁶ Παγώνης, 2005, σελ. 165

³⁷ Παγώνης, 2005, σελ. 164

³⁸ Δελλαδέτσιμας, 2004, σελ. 56

³⁹ Σαρρηγιάννης, 2004, σελ 140

Ολυμπιακών Αγώνων, τίποτα όμως δεν εγγυάται το μέλλον, τόσο της οικονομικής ανάπτυξης όσο και της πολεοδομικής εξέλιξης στην Ελλάδα.

- **Αποτίμηση**

Συνολικά λοιπόν, παρατηρούμε ότι στην ελληνική περίπτωση το πρότυπο του στρατηγικού σχεδιασμού δε μεταφράστηκε με τον καλύτερο τρόπο ούτε σε θεωρητικό ούτε σε πρακτικό επίπεδο, όπως αντίστοιχα ίσχυε και στο παρελθόν με τη θεωρία του καθολικού σχεδιασμού. Γενικά παρατηρείται μια δυσκολία αφομοίωσης των πολεοδομικών θεωριών στην ελληνική πραγματικότητα, κάτι που άλλοτε φαίνεται να ωφελεί και άλλοτε να υποβαθμίζει το αστικό περιβάλλον και τις κοινωνικές τοπικές δυναμικές.

Η πρόσφατη προσπάθεια ένταξης της Αθήνας στο ανταγωνιστικό πλέγμα των διεθνών μητροπόλεων, θυμίζει μια απεγνωσμένη προσπάθεια της πρωτεύουσας να ακολουθήσει εν μέρει και με ορισμένες στρεβλώσεις τα πρότυπα των μητροπόλεων του ανεπτυγμένου κόσμου και να ακολουθήσει τη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, χωρίς όμως να δικαιολογείται επαρκώς μια τέτοια επιλογή. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, η επιχειρηματολογία περί διεθνούς πόλης δεν επαληθεύεται αλλά παραμένει κενή ρητορεία ευσεβών πόθων⁴⁰, δείχνοντας έτσι το πραγματικό πρόσωπο των κρατικών τακτικών.

Με τις νέες εξελίξεις, καθώς το κράτος σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα αρχίζει να βρίσκει νέους, πιο σύγχρονους και εύπεπτους τρόπους για να «χειραγωγεί» τον πολίτη, αντιλαμβανόμαστε πως πλέον δεν αρκεί να ξαναεπικαλεστούμε τη θέσπιση και εφαρμογή ενός πραγματικά ουσιαστικού πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού για να σώσει την κατάσταση. Η νέα πορεία της ελληνικής πόλης ακολουθεί πιο έμμεσους και αφανείς δρόμους, ώστε το μέλλον της να εναπόκειται πλέον στην εγρήγορση, συνειδητοποίηση και ενεργοποίηση τόσο των τοπικών κοινωνιών όσο και του κάθε ατόμου ξεχωριστά.

⁴⁰ Παγώνης, 2005, σελ. 179

Ε. Αξιολόγηση του νέου πλαισίου ρύθμισης του χώρου

Αυτό που συμπεραίνει κανείς από την ευρωπαϊκή και την ελληνική περίπτωση είναι πως σίγουρα το νέο υποκείμενο των πολεοδομικών επεμβάσεων είναι το μεγάλο κεφάλαιο του οποίου η δραστηριοποίηση ευνοείται από το στρατηγικό σχεδιασμό.

Η αλήθεια είναι ότι αν το παράδειγμα του Bercy μας δείχνει την «ιδανική» περίπτωση σύμπλευσης του ιδιωτικού μεγάλου κεφαλαίου με το συμφέρον της πόλης και των κατοίκων της, η ελληνική περίπτωση από την άλλη μας δείχνει πόσο εύκολη και καταστρεπτική μπορεί να είναι για μια πόλη η ανεξέλεγκτη δράση του, παράλληλα με την υιοθέτηση του στρατηγικού πλαισίου ανάπτυξης :

– Η εξειδίκευση και η εστίαση σε σημεία κλειδιά μπορούν να οδηγήσουν στην επιφανειακή προσέγγιση και την αποσπασματικότητα των επεμβάσεων, και άρα στην όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς η επιλεκτική εστίαση σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης σημαίνει ταυτόχρονα και την εστίαση σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Έτσι, οι νησίδες πλούτου και φτώχειας στην πόλη αποκτούν όλο και πιο έντονα όρια, φυσικά, κοινωνικά και πολιτισμικά⁴¹.

– Μέσα στο νέο πλέγμα ανταγωνισμού και παγκοσμιοποίησης, η νέα πόλη κινδυνεύει να χάσει το χαρακτήρα και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της, αφού αντιμετωπίζεται ως αυθύπαρκτος, ανεξάρτητος τόπος, χωρίς εθνική ενδοχώρα⁴².

– Η συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού μπορεί να οδηγήσει στην υπεροχή του ιδιωτικού συμφέροντος έναντι της δημόσιας παρέμβασης υπέρ του «κοινού καλού» και ο συντονιστικός χαρακτήρας του κράτους μπορεί να χαθεί. Υπάρχει δηλαδή πάντα ο κίνδυνος οι μεταλλαγές των πόλεων να κινητοποιούνται όχι τόσο από τις επιδιώξεις των κατοίκων τους και τους σχεδιασμούς των δημόσιων ή συλλογικών φορέων, αλλά από τη συγκυριακή κίνηση του διεθνούς και τοπικού κεφαλαίου⁴³. Αναπτύσσεται έτσι ένα μονόπλευρο ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες της «νέας οικονομίας» και μια επιδεικτική αδιαφορία για τα καθημερινά προβλήματα και τις καθημερινές ανάγκες⁴⁴.

– Η δημιουργία νέων προσωρινών φορέων περιπλέκει πολλές φορές τα ζητήματα οργάνωσης και ευθύνης απέναντι στις παρεμβάσεις.

– Οι πόλεις και οι χώρες πληρώνουν υψηλό τίμημα για την προσέλκυση των δραστηριοτήτων του μεγάλου κεφαλαίου, οι οποίες συχνά δεν ενσωματώνονται στις τοπικές αλυσίδες παραγωγής, ενώ με την πρώτη ευκαιρία θα μετακινηθούν αλλού⁴⁵.

Σίγουρα οι παράπλευρες συνέπειες του στρατηγικού σχεδιασμού, και γενικά κάθε παγκοσμιοποιημένου μοντέλου σχεδιασμού, στις τοπικές κοινωνίες δεν έχουν ακόμα διερευνηθεί πλήρως καθώς βρισκόμαστε ακόμη σε μια μεταβατική φάση εξέλιξης των φαινομένων. Οπωσδήποτε όμως, ακόμα και από τα ήδη υπάρχοντα συμπεράσματα, αντιλαμβανόμαστε ότι οι συνέπειες αυτές είναι πολυποίκιλες και σε μεγάλο βαθμό αρνητικές.

Είναι φανερό ότι το ζητούμενο δεν είναι μια πόλη εμπόρευμα, που να ικανοποιεί τις απαιτήσεις των στελεχών επιχειρήσεων, αλλά μια πόλη που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της πλειοψηφίας των κατοίκων της. Η πόλη δηλαδή πρέπει να ορίζεται ως σχεδιασμός των χωρικών εκφάνσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων και όχι ως μέσο

⁴¹ Βαϊού, Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2004, σελ. 17

⁴² Σταθάκης, Χατζημιχάλης, 2004, σελ. 30

⁴³ Μπαλλά, Μαντουβάλου, 2004, σελ. 314

⁴⁴ Σταθάκης, Χατζημιχάλης, 2004, σελ. 31

⁴⁵ Σταθάκης, Χατζημιχάλης, 2004, σελ. 31

διακίνησης εμπορευμάτων και αποκλεισμών⁴⁶. Υπάρχει πάντα περιθώριο για ένα δημοκρατικό και συμμετοχικό σχεδιασμό, χωρίς αυτό να απαιτεί την επαναφορά των ολιστικών δομικών σχεδίων του παρελθόντος⁴⁷. Εφορμώμενοι από το παράδειγμα του Bercy αντιλαμβανόμαστε ότι τελικά το ζητούμενο είναι η εξισορρόπηση των δυνάμεων του στρατηγικού σχεδιασμού μέσα από τον έλεγχο και τον περιορισμό της δράσης των μεγάλου κεφαλαίου, μέσω ενός σαφούς πλαισίου ανάπτυξης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δράσης λοιπόν, φαίνεται επείγουσα για την ελληνική περίπτωση η ανάγκη το κράτος να εκμεταλλευθεί μέσα από τις πολεοδομικές παρεμβάσεις τη νέα επιχειρηματική δύναμη της πρωτεύουσας προς όφελος των κατοίκων της, ώστε να αποφευχθεί το ήδη εν εξελίξει αντίστροφο : το αναδυόμενο μεγάλο κεφάλαιο να ορίζει σχεδόν αποκλειστικά το μέλλον της πόλης.

⁴⁶ Βρυχέα, 2004, σελ. 150

⁴⁷ Σταθάκης, Χατζημιχάλης, 2004, σελ. 46

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Ελληνόγλωσση :

Αττάρτ Βίλλυ, Πολύζος Ιωάννης, (2004), «*Η ιδιωτική «πολεοδόμηση» καθοριστική στην επέκταση του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας*», περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα

Αραβαντινός Αθανάσιος, (1997), «*Πολεοδομικός σχεδιασμός-για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*», Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα

Αγγελίδης Μηνάς, (2000), «*Χωροταξικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη*», Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα

Βαΐου Ντίνα, Μαντουβάλου Μαρία, Μαυρίδου Μαρία, (2000), «*Η μεταπολεμική Ελληνική πολεοδομία, μεταξύ θεωρίας και συγκυρίας*», εισήγηση στο 2^ο Συνέδριο Εταιρίας Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας «Η πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1914-1974», σελ. 25-37, Πρακτικά του συνεδρίου, Βόλος

Βαΐου Ντίνα, Μαντουβάλου Μαρία, Μαυρίδου Μαρία, (2004), «*Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;»*, περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα

Βρυχέα Άννη, (2004), «*Χωρικές συγκρούσεις σε ασύμβατες διαδρομές. Σκεΰψεις με αφορμή εμπειρίες αντιστάσεων στα προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας*», περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα

Γεράρδη Κλειτώ, (1996), «*Στρατηγικός σχεδιασμός της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας για μια βιώσιμη ανάπτυξη*», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Αθήνα-Αττική. Στρατηγικός σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη. 22-24 Μαΐου 1996», Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας, Αθήνα

Δελλαδέτσιμας Παύλος Μαρίνος, (2004), «*Η τρέχουσα δυναμική της ανάπτυξης της Αθήνας : συμβατικό-νέο πρότυπο και έργα υποδομής*», περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα

Ευαγγελίδου Μάρω, (2004), «*Θεσμικές προϋποθέσεις για την άσκηση μιας πολιτικής τόνωσης του διεθνούς ρόλου της Αθήνας*», περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα

Καρύδης Ν. Δημήτρης, (1991), «*Ανάγνωση Πολεοδομίας. Η Κοινωνική Σημασία των Χωρικών Μορφών*», Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα

Λαϊνά Έλενα, (2003) «*Ολυμπιακές πόλεις : Συγκριτική ανάλυση στη διοργάνωση “mega-events”*», περιοδικό «Αρχιτέκτονες», αφιέρωμα «Αθήνα : ± 2004», τεύχος 39 (Μάιος/Ιούνιος), περίοδος Β, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αθήνα

Λουκόπουλος Δ., Πολύζος Ι., Πυργιώτης Γ., Τούντα Φ., (1990), «*Δυνατότητες και προοπτικές για ένα νέο οργανωτικό σχήμα*», ΕΜΠ, Γ.Γ. Έρευνας και Τεχνολογίας, Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, Αθήνα

Μαντουβάλου Μαρία, (1985), «*Η οικοδομή στην Αθήνα : Οικονομικές και κοινωνικές απόψεις μιας ευκαιριακής ανάπτυξης*», Κατάλογος Έκθεσης «Η Αθήνα όπως δεν φαίνεται», Υπουργείο Πολιτισμού

Μαρμαράς Εμμανουήλ, (2003), «Αναζητώντας το στρατηγικό στόχο της μετα-Ολυμπιακής Αθήνας», περιοδικό «Αρχιτέκτονες», αφιέρωμα «Αθήνα : ± 2004», τεύχος 39 (Μάιος/Ιούνιος), περίοδος Β, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αθήνα

Μπαλλά Ευαγγελία, Μαντουβάλου Μαρία, (2004), «Μεταλλαγές στο σύστημα γης και οικοδομής και διακυβεύματα του σχεδιασμού στην Ελλάδα σήμερα», Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Αθανάσιο Ι. Αραβαντινό, «Πόλη και Χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα», , ΕΜΠ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΣΕΠΟΧ, Αθήνα

Παγώνης Θάνος, (2005), «Ολυμπιακή και Μετα-Ολυμπιακή Αθηναϊκή πολεοδομία. Η μετατόπιση της συλλογιστικής του σχεδιασμού και του χώρου ως συνάρτηση του κατακερματισμού των δομών αρμοδιότητας», Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα

Παπαντωνίου Ευτυχία, Τζωτζου Μαρία, (2005), «Μετασχηματισμοί του αστικού τοπίου : η περίπτωση του Paris-Bercy», Προπτυχιακή Σπουδαστική Διάλεξη 2005/66, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα

Πολύζος Ιωάννης, (1997), «Τα “μεγάλα έργα” επιβάλλουν στην πόλη τη δική τους λογική», περιοδικό «Αρχιτέκτονες», τεύχος ;, περίοδος ?, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αθήνα

Σαρρηγιάννης Γεώργιος, (2003), «Ολυμπιακά έργα και Αθήνα», περιοδικό «Αρχιτέκτονες», αφιέρωμα «Αθήνα : ± 2004», τεύχος 39 (Μάιος/Ιούνιος), περίοδος Β, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αθήνα

Σαρρηγιάννης Γεώργιος, (2004), «Αθήνα 2004 : παγκοσμιοποίηση και μεταφορές στην πόλη», περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας , Αθήνα

Σημαιοφορίδης Γιώργος, (2000), «Οι πόλεις στο γύρισμα του αιώνα», από το βιβλίο «Η βιώσιμη πόλη», Επιμέλεια Μιχάλης Μοδινός, Ηλίας Ευθυμιόπουλος, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα

Σταματίου Παρασκευή, (2005), «Το Παρίσι μέσα από έργα ανάπλασης : Les Halles. Quartier de la Villette, Quartier de Bercy», Προπτυχιακή Σπουδαστική Διάλεξη 2005/64, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα

Σταθάκης Γιώργος, Χατσημιχάλης Κωστής, (2004), «Αθήνα διεθνής πόλη : από την επιθυμία των ολίγων στην πραγματικότητα των πολλών», περιοδικό «Γεωγραφίες», τεύχος 7, αφιέρωμα «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εκδόσεις Εξάντας , Αθήνα

Στεφάνου Ι., Χατζοπούλου Α., Νικολαΐδου Σ., (1995), «Αστική Ανάπλαση», Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, Αθήνα

Ξενόγλωσση :

Lamarche Fr., (1977), «Property development and the economic foundations of the urban question», Urban Sociology, C.G. Pickvance ed., Tavistock

Castells M., Borja J., (1997), «Local and Global – The management of cities in the information age», UNCHS, Earthscan, London

Kearns G., Philo C. (eds), (1993), «Selling places», Oxford Pergamon

Paris Projet, «Le parc de Bercy et son quartier», αφιέρωμα «Espaces Publics», περιοδικό No 30-31

Techniques & Architecture, περιοδικό, mars 1994

Projets Urbains en France, (2002), Ministère de l'équipement, des transports, du logement, du tourisme et de la mer, ed. Le Moniteur, Paris

Οι φωτογραφίες της ZAC Bercy προέρχονται από το βιβλίο **Projets Urbains en France** και το περιοδικό **Paris Projet**, ενώ οι εικόνες των Ολυμπιακών Αγώνων από τη διατριβή του **Παγώνη Θάνου**, όπως φαίνονται στη βιβλιογραφία.